

МЕКЕМБАЙ ОМАРҰЛЫ

АНА ТІЛІ



**Жалпы орта білім беретін мектептердің
2-сыныбына арналған оқулық**

*Өзбекстан Республикасы Халыққа білім беру
министрлігі бекіткен*

6-басылымы



ТАШКЕНТ — «O‘ZBEKISTON» — 2018

УЎК: 811.512.122(075)
372.881.1(075)
КБК 81.2 Каз-93
О-52

Пікір жазғандар:

А. Бектаев — Низами атындағы ТМПУ оқытушысы.

П. Қабылова — Жоғары Шыршық ауданындағы
5-орта мектептің бастауыш сынып мұғалимасы.

ШАРТТЫ БЕЛГІЛЕР:



— тақырып



— ойлап көр



— сабақ аяқталды

**Республикалық мақсатты кітап қоры
қаржылары есебінен басылды.**

ISBN 978-9943-01-278-3

© М. Омарұлы, 2008–2016, 2018
© «O'ZBEKISTON», БПШҮ, 2008—2016, 2018

ОТАН – ОТТАН ДА ЫСТЫҚ!

ҚАЙТАЛАУ

СӨЙЛЕМ ЖӘНЕ СӨЗ



1-жаттығу. Сурет бойынша әңгіме құрап жазыңдар.



2-жаттығу. 1. Мәтінді оқыңдар.

Өзбекстан — біздің Отанымыз. Оның тауы да, тасы да, бауы да біз үшін қымбат, қадірлі де қасиетті.

Біз өз Отанымызды сүйеміз.

2. Мәтінде неше сөйлем бар?

3. Әр сөйлем қандай әріптен басталған?

4. Әр сөйлемде неше сөз бар?

3-жаттығу. 1. Өлеңді көшіріп жазыңдар.

Өзбекстан

Тәуелсіздік келген жоқ өзге тұстан,
Сен қырансың биікті көздеп ұшқан.
Қайда барсам, анамдай қарсы алатын
Атыңнан айналайын, Өзбекстан!

(Мекембай Омарұлы.)

2. Өлеңде неше сөз, сөйлем барын байқадыңдар?

3. Өлеңнің әр сөйлемі қандай әріптен басталыпты?



4-жаттығу. 1. Мақалдарды оқып шығып, көшіріп жазыңдар.

Ел іші — алтын бесік.

Өз үйім — өлең төсегім.

2. Неліктен осылай деп айтылады?

3. Сөйлемнің соңында қандай тыныс белгісі қойылған?

5-жаттығу. 1. Мәнерлеп оқуға дайындалыңдар.

— Аю, қайда барасың?

— Бал тапқалы барамын.

— Майлан, қайда барасың?

— Мал баққалы барамын.

(Қадыр Мырзалиев.)

2. Сұраулы сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.



Сөйлемнің бірінші сөзі бас әріптен басталады.

Сөйлемнің соңына нүкте (.), сұрау (?), леп (!) белгілері қойылады. Күннің көзі көрінді. Жаңбыр жауды ма? Құсқа тас атпа!

6-жаттығу. 1. Өнер-білім туралы мақалдарды оқып шығыңдар.

Өнерлі өрге жүзеді. Өнерлінің өрісі кең. Білмегеніңді білгендерден сұра. Білімнен асқан байлық жоқ.

2. Соңғы екі мақалды көшіріп жазыңдар.

7-жаттығу. 1. Жұмбақтың шешуін табыңдар да, көшіріп жазыңдар.

Құрғақ жерде сақтайсың,
Онсыз тамақ татпайсың.

2. Сөйлемнің қай сөзі бас әріптен бастап жазылады?

8-жаттығу. Мәтінді көшіріп жазыңдар.



Біздің үйде тай бар. Тайымның аты—Құлагер. Құлагер әлі екі жасқа толған жоқ.

Күлдір-күлдір кісінеп, айнала шапқылаған ала аяқты құлыншақ!

9-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар.

Орал Таңсықбаев—халық суретшісі. Ол қылқаламмен жұмыс істейді. Ақ қағазға салған суреттері өте әдемі.

2. Көшіріп жазыңдар. Қай сөздерді бас әріптен бастап жаздыңдар? Неліктен олай жаздыңдар?



ДЫБЫС ЖӘНЕ ӘРІП



Дыбыстың таңбасы не? Сөзге дыбыс қосқанда немесе алып тастағанда, сөздің мағынасы қайтеді?

10-жаттығу. 1. Жұмбақты оқып шығыңдар.

Ағашта жабысып тұрады,
Тұмсығын аямай ұрады.

2. Жұмбақтың шешуін торкөзге жазыңдар.

Т						Қ
---	--	--	--	--	--	---

3. Жұмбақтың шешуі неше дыбыстан құралған?

11-жаттығу. 1. Сөздердің екінші буынындағы а дыбысын алып тастап, көшіріп жазыңдар.

Бала, қала, шала, тала, ала.

2. Сөз мағынасының өзгергенін байқадыңдар ма?

Әріп — дыбыстардың таңбасы.

12-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар. Берілген сөздер қай әріптер арқылы бір-бірінен ерекшеленіп тұр?

Біл — піл — шіл — тіл. Тауыс — дауыс. Күн — түн.

2. Көшіріп жазыңдар. Сөздердің мағынасын өзгертіп тұрған әріптердің астын сызыңдар.

13-жаттығу. 1. Берілген сөздерден бір дыбыспен ерекшеленетін сөзді тауып жазыңдар.

Ұлан — құлан, дән — ..., парақ — ..., бұлақ — ..., дәулет —

2. Сөздің мағынасын өзгертіп тұрған әріптің астын сызыңдар.

14-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар. Сөздердің қай әріптер арқылы ерекшеленіп тұрғанын айтыңдар.

Дария — қария, жон — жөн, әділ — әзіл, балға — балта, ұн — үн.

2. Көшіріп жазыңдар. Сөздің мағынасын өзгертіп тұрған әріптің астын сызыңдар. Бір дыбыспен мағынасы өзгертін екі-үш сөз айтыңдар.



ДАУЫСТЫ ДЫБЫСТАР ЖӘНЕ ӘРІПТЕР



Дауысты дыбысты дауыссыз дыбыстардан қалай айыруға болады?

Әуелі *а, ә, е, о, ө, ұ, ү, ы, і, и, (у), ю, я, ё, э* дауысты дыбыстары мен әріптерін, содан соң *б, в, г, ғ, д, ж, з, й, к, қ, л, м, н, ң, п, р, с, т, ф, х, һ, ц, ч, ш, щ, (у)* дауыссыз дыбыстары мен әріптерін айтып көріңдер. Қай дыбыстарды айтқанымызда ауа кедергіге ұшырамай, еркін өтеді екен?

Дауысты дыбыстарды айтқанымызда, ауа кедергіге ұшырамайды. Тек дыбыс қана естіледі.

Дауысты дыбыс қанша болса, оны таңбалайтын әріптер де сонша: а, ә, е, ё, ю, я, и, о, ө, ұ, ү, (у), ы, і.

15-жаттығу. 1. Өлеңді кезектесіп оқыңдар.

—Қол деген не, қол деген?

—О, мықты ғой ол деген!

Жер жүзінде ғажаптар

Жасалады қолменен.

(Нұрсұлтан Әлімқұлов.)

2. Өлеңнің әр жолы бас әріптен басталады.

16-жаттығу. 1. Мақалды оқыңдар.

Тазалық бар жерде,
Денсаулық та болады.

2. Көшіріп жазыңдар.

3. Әр сөзде қанша дауысты дыбыс бар?



**Дауысты дыбыс буын құрайды:
а-та, а-на, ә-ке, і-ні.**

17-жаттығу. 1. Бір дауысты дыбыстан ғана тұратын сөздерді көшіріп жазыңдар. Сол буынның астын сызыңдар.

Ана, ата, апа, аға, көке, тәте, қарындас.

2. Екі дауысты дыбыстың арасында бір дауыссыз дыбыс келіп тұрғанын байқаңдар.

18-жаттығу. 1. Сөздерді буынға бөліп оқыңдар. Осы сөздердің бірінші буынында **а** дыбысының қатысып тұрғанын байқаңдар.

Балық, вагон, вазелин, газет, дарын, дыбыс, ғарыш, ғасыр, сабыр, самал, рақат, радио.

2. Қарамен жазылған сөздерді көшіріп жазыңдар, **а** әрпінің астын сызыңдар.



Ы, І ДЫБЫСТАРЫНЫҢ ЕМЛЕСІ



Ы дауысты дыбысы дыбысталуы жағынан қай дауысты дыбысқа ұқсайды?

19-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті дауысты дыбысты таңбалаған әріпті қойып, сөздерді көшіріп жазыңдар.

...нта, алт..., т...мақ, шұғ...ла, шан...шқ..., тараз..., алғашқ..., ...д...с.

2. *Ы* дыбысы жуан дауысты дыбыс екенін және ол сөздің барлық буындарында келе беретінін ескеріңдер.

20-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті дауысты дыбысты таңбалаған әріпті қойып, сөздерді көшіріп жазыңдар.

...н, ...н., кек...л, кек...л...к, мей...р...м, мей...з, бейб...тш...л...к, бөлт...р...к.

***І* дыбысы — жіңішке дауысты дыбыс және ол сөздің барлық буындарында келе береді.**

***Ы* дыбысы — жуан дауысты дыбыс.**

***Ы, і* әріптері сөздің барлық буындарында жазылады.**

21-жаттығу. Сөздерді оқып шығып, буындарды қосып жазыңдар. *Ы, і* әріптерінің астын сызыңдар.

1. Ын-та, дұ-рыс, жо-лау-шы, ба-қыт-ты.
2. Іл-гіш, дә-рі-гер, ү-шін-ші, мәр-те-бе-лі.

22-жаттығу. Көп нүктенің орнына *Ы, і* әріптерінің тиістісін қойып, сөздерді көшіріп жазыңдар.

- | | |
|-----------------------|---------------------------|
| 1. О-р...с — ө-р...с. | 2. С...б...р — С...б...р. |
| 3. Қ...р — к...р. | 4. Құ-л...п — кү-л...п. |
| 5. ...с — ...с. | 6. С...з — с...з. |



23-жаттығу. Төмендегі сөздерге тұсындағы буындардың тиістісін жалғап, көшіріп жазыңдар.

Бала, кірпі	/	-лер, -лар, -ні, -ны
Қыз, көз	/	-дің, -дың, -дар, -дер
Оқу, ер	/	-лік, -лық

24-жаттығу. 1. Сөздерді салыстырып оқыңдар. Сөздердегі дауысты дыбыстардың жуан немесе жіңішке екенін айтыңдар.

а — ө	ал — әл
а — ө	алды — әлді
а — ө	алдану — әлдену
ы — і	ысу — ісу
ы — і	тыссыз — тіссіз
ы — і	пысу — пісу

2. Қай дыбыстың өзгеруінен сөз мағынасы өзгергенін түсіндіріңдер.

25-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына *-лын*, *-лін* буындарының тиістісін жалғап, сөздерді көшіріп жазыңдар.

Құ... . Ке... . Жұ... . Же... .

2. Сөздің бірінші буынындағы дыбыстың жуан немесе жіңішке екенін айтыңдар.



Кедергісіз айтылатын дыбыстар буын құрай ма?



Қазақтың төл сөздеріндегі бірінші буында жуан дауысты дыбыс болса, келесі буындарда да жуан дауысты дыбыс болады: жыл-қы-шы, қы-зыл-ша, был-қыл-дақ.

Кейде сөздің алғашқы буыны жуан дыбысты болса, одан кейінгі буын жіңішке дауысты дыбыс болып келуі де мүмкін: бал-балгер, қа-дір, қыз-мет.

26-жаттығу. Көп нүктенің орнына жуан дыбыстардың тиістісін қойып, буынға бөліп жазыңдар.

...нта, ...қшам, ...нт...мақ, ...стық.

27-жаттығу. Көп нүктенің орнына жіңішке дыбыстардың тиістісін қойып, буынға бөліп жазыңдар.

...зет, ...лгіш, ...лім, ...рімшік, ...скер.

28-жаттығу. Сөздерді салыстырып оқыңдар. Ондағы дауысты дыбыстардың жуан немесе жіңішке екенін айтыңдар.

Ыс — іс

құз — күз

от — өт

Тіс — тыс

түс — тұс

сән — сан

29-жаттығу. 1. Өлеңді мәнерлеп, асықпай оқыңдар.

Мен тиінмін, тиінмін,
Қысқа жылы киіндім.



Қоймам толы жаңғаққа,
Іші жылы үйімнің.

(Нұрхан Жанаев.)

2. Алғаш өлеңдегі жуан дауысты дыбысы бар сөздерді теріп айтыңдар. Содан соң жіңішке дауыстылары бар сөздерді айтыңдар.

30-жаттығу. 1. Суретте не, кім бейнеленген?
Атын атаңдар.



Ыдыс-аяқ

Іні-қарындас

2. Суреттің астындағы сөздерді қатыстырып,
үш сөйлем құрап жазыңдар.



ДЫБЫСТАР ЖӘНЕ ӘРІПТЕР



У ӘРПІНІҢ ЕМЛЕСІ

31-жаттығу. 1. Өлеңді оқып, әңгіме кім, не туралы болып жатқанын мазмұндап айтыңдар.

Жылауық, ау, жылауық,
Аңырама азаннан.
Мауқыңды бас бір ауық,
Тәтті әкелем базардан.

(Нұрсұлтан Әлімқұлов.)

2. У әрпі бар сөздерді теріп жазыңдар.

3. Бұл сөздерде у жуан естіле ме, жіңішке естіле ме?

У әрпі дауыссыз дыбыстан кейін келсе, дауысты дыбысты таңбалайды: су, ну, ту, жу-сан, су-са-мыр.

32-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді буынға бөлінген қалпында оқыңдар.

Бу-фет, бу-да-бу-да, бу-рыл, ку-пе, ку-бок, қу-рай, қу-нақ, мұ-ра-жай, ру-мын, жу-ғыш, жу-сан-ға.

2. Әр сөзде неше буын бар?

3. У дыбысының дауысты дыбыстың орнына жұмсалғанын байқаңдар.

33-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына ұ, у әріптерінің бірін қойып, жұмбақты көшіріп жазыңдар.

Тілімен ...атқан,
Т...мсығынан с... аққан.
С...ын іш те, қ...аттан.

(Өмірзақ Қожамұратов.)

2. У дыбысы қай буында тұр?



34-жаттығу. Сөздік дәптерлеріңе төмендегі сөздерді қатесіз көшіріп жазыңдар.

- | | | |
|----------------|--------------|----------------|
| 1. Жау — жауу. | 3. Қу — қуу. | 5. Жу — жуу. |
| 2. Су — суу. | 4. Ау — ауу. | 6. Сау — сауу. |



И ЖӘНЕ Й ӘРІПТЕРІНІҢ ЕМЛЕСІ



35-жаттығу. 1. Сөздерді оқып шығыңдар.

Жуан сөздер:

Тақ **И** я

Уа-қ **И** -ға.

А- қ **И** -қат.

Жіңішке сөздер:

И не.

С **И** рек.

Б **И** ші.

2. *И* дыбысының бірде жуан, бірде жіңішке дыбыс болуының себебін түсіндіріңдер.

***И* дауыссыз дыбыстан кейін жазылады: жидек, сипалау.**

36-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті әріпті қойып жазыңдар.

1. Қолымда он т...ын бар. 2. Ағаш басында т...ін көрдім. 3. К...імді таза к...ю керек. 4. Жіпті қайшымен қ... .

2. Бір-біріне ұқсайтын сөздерді бір-бірінің тұсына жазыңдар.

И сөз басында жазылады: ит, игілік, иек, ибалы.

37-жаттығу. 1. Жұмбақтардың шешуін табыңдар.

Ауызы жоқ, өзі жоқ,
Бірақ айтар сөзі көп.

Р				О
---	--	--	--	---

Біздің үйде әдемі,
Әдемі бір айна бар.
Жердің жүзі дөңгелеп,
Сол айнада айналар.

Т					И			Р
---	--	--	--	--	---	--	--	---

(Өмірзақ Қожамұратов.)

2. Жұмбақтардың шешуін торкөзге жазыңдар.

38-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқып шығыңдар.

1. Машинаның алдын кесіп өтпе. 2. Құстың ұясына тиме. 3. Ине-жіпті әр жерге тастама. 4. Итмұрынның жапырағын жұлма.

2. *И* дыбысы бар сөздерді теріп жазып, *и* дыбысының астын сызыңдар.



2—Ана тілі, 2-сынып

17

Й — дауыссыз дыбыс: *тай, үй, тоғай.*
Й — дауысты дыбыстан соң жазылады: *қой, Қойлық, қарағай.*

39-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті әріпті қойып, сөйлемді көшіріп жазыңдар.

1. Маш...на жақтан ш...қыл естілді. 2. Асқар—ш...кіл сары бала. 3. Апам матадан қ...ық алды. 4. К...ік—өте әдемі жануар.

2. Дыбысталуы бір-біріне жақын сөздерді теріп жазыңдар.

40-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына *и* әрпін қойып, оны бас әріптен бастап жазыңдар.

...балы оқушы. ...гі тілек. ...нелік ұшты. ...т жүзім. ...іс сабын.

2. Ибалы деген сөзде *и* дыбысы жуан айтылып тұр ма әлде жіңішке айтылып тұр ма?

3. *Игі* деген сөзде ше?

4. *И* дыбысының астын сызыңдар.

41-жаттығу. 1. Өлеңді мәнерлеп оқып шығыңдар.

Күшік

Қуалайтын қойыңды шын,
Күшіктің де ойын түсін.

Бір сүйекке таласып қап,
Тістетіпті мойын тұсын.
Шабаланып Бостайға кеп,
Тағы жаман бастайды әдет.
Қорқып жүрмін бүйте берсе,
Көкем байлап тастай ма деп.



(Мекембай Омарұлы.)

2. *Й* дыбысы бар сөздерді теріп жазыңдар.

3. *Й* дыбысы қай дыбыстардан соң айтылып тұрғанына көңіл бөліңдер.

42-жаттығу. 1. Сөздерді салыстырып оқыңдар.

И

ЫЙ

ине
киік
киім
байиды

сый

- сыйлық
- сыйлау
- сыяды
- сыйлайды

тый

- тыйым
- тыйылу
- тыяды
- тыймайды

2. *Й* әрпінің қай дауысты дыбыстан кейін айтылып тұрғанын айтыңдар.

И* дыбысының алдында *ы, і* дыбыстары естілгенімен, олар жазылмайды: **жидек, жиек.*



43-жаттығу. Көп нүктенің орнына *и* әрпін қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Д...ірменге бардық. 2. Біздің ауылда ж...де көп. 3. Ж...ырма — жұп сан. 4. Көп тамақ жеген өзіңе з...ян.

44-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті әріптерді қойып оқып шығыңдар да, көшіріп жазыңдар.

1. ...тмұрынның ...сі шықты. 2. ...інағашпен су тасыдық. 3. ...набат — қарындасым, ...слам — інім. 4. ...спания — әдемі ел.

45-жаттығу. 1. Сөздерді оқыңдар. *И* дыбысының жуан естілетінін байқаңдар.

Иман, иба, инабат, иық, ишара, илану, Ғани.

2. Сөздерді көшіріп жазып, жуан дауысты дыбыстардың астын сызыңдар.

46-жаттығу. *И* дыбысының жіңішке оқылатынын байқаңдар.

Иек, илеу, изен, инелік, иіс, сирек, ниет.



Я мен Ю әріптерінің емлесі



47-жаттығу. 1. Суреттерге қарап, олардың аттарын жазыңдар.



2. Осы сөздерді қатыстырып, үш сөйлем құрап жазыңдар.

48-жаттығу. 1. Сөздерді көшіріп жазыңдар.

Ая, аяз, мия, мияулады, боя, бояу, таянды.

2. Әр сөзде неше дыбыс бар екенін, сол сөздерде қанша әріп жазылғанын айтыңдар.

Я әрпі й + а сияқты қос дыбыстың орнына қолданылады: сия, қия, таяқ.

49-жаттығу. 1. Төмендегі сөздердің айтылуы мен жазылуын салыстырып оқыңдар.

Айтылуы:

а + й + а

а + й + а + з

т + а + й + а + қ

Жазылуы:

ая

аяз

таяқ

2. Бір әріппен екі дыбыс таңбаланып тұрғанын байқадыңдар ма?



50-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына керекті әріпті қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. А...ғыңды анық бас. 2. Балапан ұ...да не көрсе, соны істейді. 3. Ұ...тсыз ұзақ ұйықтар.

2. Я әрпінің астын сызыңдар. Оның қай дыбыстардың орнына қолданылып тұрғанын айтыңдар.

Я әрпі сөздің басында, ортасында және соңында жазылады: яғни, яки, сия, Әлия, қиямет.

51-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқып шығыңдар.

1. Япыр-ай, күн қызарып батты. 2. Қият аулында қияқ өседі. 3. Кісіге қиянат қылма. 4. Әмияның бар ма?

2. Я әрпі бар сөздерді теріп жазыңдар.

52-жаттығу. Жұмбақты оқып, шешуін табыңдар. Көп нүктенің орнына тиісті әріпті қойып жазыңдар.

Алты ай қыс, алты ай жаз,
Сандығымда сары а...з.

(Қастек Ба...нбаев.)

53-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар.

1. Күзде, жияды, егіндерін, диқандар.

2. Киген, жарасады, тақия.

3. Оянады, Болат, ерте.

2. Берілген сөздерден сөйлем құраңдар.

Үлгі: Диқандар егіндерін күзде жияды.

54-жаттығу. 1. Суреттерге қарап, олардың аттарын айтыңдар.



2. Аю, ою, юбка сөздерін қатыстырып, сөйлем құраңдар.

Ю әрпі й + у сияқты қос дыбыстың орнына қолданылады: аю, сүю, қию, кию, көркею.

55-жаттығу. Төмендегі сөздердің айтылуы мен жазылуын салыстырып оқыңдар. Бір әріппен екі дыбыс таңбаланып тұрғанын байқадыңдар ма?

Айтылуы:

а + й + у

ба + й + у

сарға + й + у

Жазылуы:

аю

баю

сарғаю



56-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына керекті әріпті қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Қо..., қалың көлеңке. 2. О...шы ою ояды.
3. Сүттің ұ...ы қиын. 4. Төсек жи...ға әдеттен.

2. *Ю* әрпінің астын сызыңдар. *Ю* әрпінің қай дыбыстардың орнына қолданылып тұрғанын айтыңдар.

Ю әрпі жуан буынды сөздерде жуан, жіңішке буынды сөздерде жіңішке түрде қолданылады: тию, тыю.

57-жаттығу. 1. Сөздерді оқыңдар.

Жаю, шаю, қию, тою, құю, баю, тую.

Кию, тию, ию, ою, таю.

2. *Ю* дыбысы жуан естілетін сөздерді бірінші қатарға, жіңішке естілетін сөздерді екінші қатарға жазыңдар.

Үлгі:

1. Жаю, ...

2. Тую, ...

58-жаттығу. Жұмбақты оқып, шешуін табыңдар. Көп нүктенің орнына тиісті әріпті қойып жазыңдар.

Күмбез көлік — жеккенім,
Төмен қарай беттедім.

(параш...т, параш...тист).



ДАУЫССЫЗ ДЫБЫСТАР

Айтқанда кедергіге ұшырап шығатын дыбыстарды дауыссыз дыбыстар дейміз.

59-жаттығу. Дауыссыз дыбыстардың түрлерін оқыңдар.

Дауыссыз дыбыстар (26)		
үнді дыбыстар (7)	ұяң дыбыстар (8)	қатаң дыбыстар (11)
л	б	п
р	в	с
й	г	т
м	ғ	к
н	д	қ
ң	з	х
у (у)	ж	ф
—	һ	ц
—	—	ш
—	—	ч
—	—	щ

60-жаттығу. 1. Сөздердегі көп нүктенің орнына тиісті әріптерді қойып, көшіріп жазыңдар.

...өз, ...ар, ...ат, ...утбол, ...ирк, ...ана,
...емпион.

2. Жаттығудағы қатаң дыбыстардың қатарын оқыңдар.



Л, р, й, м, н, ң, у — дауыссыз дыбыстардың қай түріне жатады?

61-жаттығу. 1. Сөздерді салыстырып оқыңдар.

п-б: қап-қабы,	теп-тебеді.
к-г: көк-көгі,	ек-егін.
қ-ғ: ақ-ағы,	құрақ-құрағы.
т-д: топ-тобы,	доп-добы.

2. Дауыссыз дыбыстарды салыстырыңдар.

3. Қатаң дауыссыздардың ұяң дыбыстарға айналуына көңіл бөліңдер.

62-жаттығу. 1. Әріптердің дұрыс жазылуын салыстырыңдар.

б	в	п	ф
бала	вагон	поезд	фабрика
бөле	вокзал	пән	Фазыл
бота	Әуезов	піл	буфет

2. Ұяң, қатаң дыбыстан басталған сөздерді атаңдар.



63-жаттығу. Сөздегі көп нүктенің орнына тиісті әріптердің бірін қойып, көшіріп жазыңдар.

...ақ, ...адио, ...од, ...ай, ...ан, а..., бесе....

Тиісті әріптер: л, р, й, м, н, ң, у.

**Әріптерді бірінің орнына бірін ша-
тастырып жазбау керек. Ауысқан
жағдайда сөздің мағынасы өзгеріп
кетеді.**

64-жаттығу. Сөздерді оқып шығыңдар.

Дала-тала, бұл-пұл, сай-шай,

Гүл-күл, сөз-сөз, ұлы-улы.

65-жаттығу. 1. Сөздердегі *г-ғ, к-қ, һ-х* дауыссыз дыбыстарын салыстырып оқыңдар.

г — ғ

Грамм — Ғалым

Гитара — Ғажайып

к — қ

Көжек — Қазак

Керек — Қарақ

һ — х

қарман — хат

Гауһар — Хамит

2. *Г-ғ, к-қ, һ-х* дауыссыз дыбыстарының ұқсас жақтарына көңіл бөліңдер.





Б, П ЭРИПТЕРИНИҢ ЕМЛЕСИ

66-жаттығу. 1. Бір-біріне дыбысталуы ұқсас сөздерді теріп жазыңдар:

1. Сені Алпамысқа балау керек. 2. Бүгін палау ертерек пісті. 3. Ол ертегідегі пері қызға ұқсайды. 4. Марат былтырдан бері келген жоқ.

Үлгі: балау,

2. Б, п әріптерінің ұқсас екенін байқаңдар.

Б дыбысы — ұяң дауыссыз дыбыс.
Б дыбысы сөздің басында да, ортасында да, соңында да қолданыла береді: бала, балапан, барабан, араб.

67-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті әріптерді қойып, жұмбақтарды көшіріп жазыңдар.



...ір ананың ...ес ұлы,
Мәңгі ...ірге ...есігі.

...ыр-...ыр,
Үшкір тырнағы,
Тышқан оның құр...аны.

(Сұлтан Қалиев.)

68-жаттығу. 1. Өтірік өлеңді оқып шығыңдар.

Бота отыр шіреніп,
Борсық айдап кемеңі.
Бытпылдықтап бір елік
Бура мініп келеді.

2. *Б* әрпі бар сөздерді теріп жазыңдар.

3. *Бытпылдықтап* деген сөзді буынға бөліп жазыңдар.



П дыбысы — қатаң дыбыс.

П дыбысымен аяқталған сөздерге дауыстыдан басталған қосымша жалғанса, **п** дыбысы **б**-ға айналады:

кіта **п** — кіта **б**ы, қа **п** — қа **б**ы

69-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар.

1. Шөп ордық. 2. Шөбіміз бес баудан асты.
3. Біз көп болатынбыз. 4. Бірақ шөптің көбін Бекжан Бектасов орды.

2. **П** дыбысы **б**-ға айналған сөздерді теріп жазыңдар.

3. Сөздердің соңында келген **п** әрпінің астын сызыңдар.

70-жаттығу. Өлеңді оқып, көшіріп жазыңдар.

Дүние де өзі, мал да өзі,
Ғылымға көңіл бөлсеңіз.
Білгендердің сөзіне
Махаббатпен ерсеңіз...

(Абай.)

Сөз соңында б естілгенімен, л әрпі жазылады: доп, сап, қап, мектеп, шөп.

71-жаттығу. 1. Өлеңді оқып шығыңдар.



Жеті жасар баласын
Жетпісте шал жетектеп.
Келе жатыр көшеде
«Қайда әлгі мектеп?» — деп.
Балам, балам, жақсы бол,
Міне, сенің мектебің.
Сабағыңа зейін сал,
Ақылды бол, тентегім.

(Қасым Аманжолов.)

2. Асты сызылған сөздердің түбірін атаңдар.

72-жаттығу. Көп нүктенің орнына б, л әріптерінің тиістісін қойып жазыңдар.

1. ...аян — әдепті қыз.
2. ...ұл — жақсы бала.
3. Қазандағы ет....істі.
4. Біз сор...а іштік.



Д, Т ӘРІПТЕРІНІҢ ЕМЛЕСІ

73-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді салыстырып оқыңдар.

дарақ — тарақ
дара — тара
дау — тау

дәуір — тәуір
дән — тән
доп — топ

2. Сөздердің мағыналарын өзгерткен қай дыбыстар? Әр сөзде неше буын бар?

74-жаттығу. 1. Айтылуы бір-біріне жақын сөздерді теріп жазыңдар.

1. Бәріңмен **дос** болғым келеді. 2. Бір жақсы сөз естігің келсе, құлағыңды **тос**. 3. Құстар **дүр** сілкінді. 4. Жақсының айтқанына құлақ **түр**.

2. Сөздердің басында келген *д, т* әріптерінің астын сызыңдар.

3. *Дос, тос, дүр, түр* сөздері неше буынды сөздер?

75-жаттығу. 1. Әуелі мына сұраулы сөйлемдерге жауап беріңдер.

1. Егінді кім егеді және жинайды?

2. Күйші қай ұлттық музыкалық аспаптарды тартады?

3. Қай құстар ауылға ұшып келеді?



2. Енді осы суреттер бойынша сөйлем құраңдар.

76-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді алфавит ретімен сөздіктеріңе жазыңдар.

Телефон, далада, партада, ата, отан, раушангүл, билеттердің, өрмекші.

2. Алфавиттегі әріптердің аталуы бойынша жоғарыдағы сөздердің бірінші әрпін атаңдар.

**Әріптердің атын дұрыс атаңдар:
т (те), д (де).**

77-жаттығу. Сөздердегі көп нүктенің орнына *д, т* дыбыстарының тиістісін қойып, көшіріп жазыңдар.

Кесе, шыны, пияла —
Оларсыз шай қўя ма?
Қасықсыз тамақ жемей...і,
Бәрінің атын не ...ей...і?



78-жаттығу. 1. Екінші қатардағы буындарды көп нүктенің орнына қойып, сөздерді көшіріп жазыңдар.

1. ...быра, ...бет, ...рия, ...разы, ...па, ...қа.
2. дом, тө, да, та, қақ, тұт.

Үлгі:

Домбыра, ...

2. *Д, т* әріптерінің астын сызыңдар.



К, Г, Қ, Ғ әріптерінің емлесі

79-жаттығу. 1. Сөйлемдерді мәнерлеп оқыңдар.

1. Жаннұрдың қолында қасық бар. 2. Оның қасығы — күміс қасық. 3. Кіруге кезек алдың ба? 4. Ер кезегі үшке дейін. 5. Ақ қалпақ киемін. 6. Нұрланның қалпағы өзіне жарасып тұр.

2. Сөйлемдердің қай сөздерінде *қ-ғ, к-г* әріптері жазылған?

3 — Ана тілі, 2-сынып

1. **К, г** дыбыстары жіңішке дауысты дыбысы бар сөздерде айтылады және жазылады: *күрек, пікір, гүл, кереге.*

2. **К, қ** дыбыстары сөздің барлық буындарында жазылады: *көктем, есік, қаз, қасқыр, қонақ.*

3. **Г, ғ** дыбыстары сөздердің бастапқы буындарында жазылады: *га-раж, газ, газет, ғажап, ғалым.*

4. **Г, ғ** дыбыстары сөздердің екінші, үшінші буындарында да айтылады және жазылады: *се-гіз, қа-ғаз, атбе-гі, барлы-ғы.*

80-жаттығу. 1. Өлеңді оқып, **Г, Ғ, Қ, К** әріптерінің тиістісін қойып, көшіріп жазыңдар.



Бесік жыры

Айналайын, шыра $\frac{Г}{Ғ}$ ым,
 $\frac{К}{К}$ өлге біткен $\frac{К}{К}$ ұрағым.
 Маңдайда $\frac{Г}{Ғ}$ ы $\frac{К}{К}$ ұндызым,
 Аспанда $\frac{Г}{Ғ}$ ы жұлдызым,
 Әлди-әлди, әлди-ай!

2. Өлеңді жаттап алыңдар.



81-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар.

Білесің бе?

к: 1. Кенимехте ағайындарымыз жасайды.

г: 2. Гүлстанда кілем тоқиды.

қ: 3. Төлеген Айбергенов Қарақалпақстанда туылған.

ғ: 4. Ғазалкент — аудан орталығы.

2. Сөйлемдерде *к, г, қ, ғ* әріптерінен басталатын жер аттарын атаңдар.

82-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

Жер аттарын білесіңдер ме?

к: 1. Жызақ жерінде күн ысыды.

г: 2. Гүлстан — Сырдариядағы қала.

қ: 3. Қарақалпақстан — бақытты ел.

ғ: 4. Ғазалкент — әсем қала.

2. Бұл сөздердегі *к-г, қ-ғ* әріптері қай буындарда келіп тұр?

83-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерден сөйлем құраңдар.

Көгершін, күйші, гүлзар, гүлшоқ, әңгіме, қар, қаршыға, қас-қабак, ғасыр, жағалау, ғылым.

2. Осы сөздердегі *к-г, қ-ғ* әріптері қай орындарда келіп тұр?





Л, Р ӘРІПТЕРІНІҢ ЕМЛЕСІ

84-жаттығу. 1. Сөздердің орнын ауыстырмай оқыңдар.

Л әрпі: лай, лала, марал, құлақ, қышқыл, өлең, ол, олжа, олимпиада.

Р әрпі: рауғаш, райхан, ор, орамал, мөлдір, мөңіреді, өрік, құрақ, рақмет.

2. *Л, р* әріптерінің сөздің қай буынында келіп тұрғанын айтыңдар.

85-жаттығу. 1. Мәтінді оқыңдар.

Айдар мен Ораз бірге келе жатты. Бір кезде Айдар сүрініп кетті. Ол жерге ұшып түсті. Ораз бұған қарқылдап күлді. Содан кейін досына ақыл айта бастады:

— Байқап жүру керек. Әйтпесе мертігіп қаласың.

Сол-ақ екен, өзі де оқыс сүрініп кетті. Бірақ Айдар оны сүйеп қалды.

2. Мәтінге ат қойып көшіріңдер.

3. *Л, р* әріптерінің астын сызыңдар.

Сөз басындағы *л, р* әріптерінің алдынан *ы, і* дыбыстары естілгенімен, олар жазылмайды: *лақ, лай, рас, реніш, рет, рақмет.*

86-жаттығу. 1. Сөздегі көп нүктенің орнына тиісті әріптерді қойып, өлеңді көшіріп жазыңдар.

Сап-са...ы боп сабағы,
Иісі мұ...ын жа...ады.
Ті...ді үйі...іп ба...татып,
Қойды бізді тамсантип.
Пісіп қапты әңге...ек,
Доптай бо...ып дөңге...ек.

(«Балдырғаннан».)

2. Осы сөздердегі *р*, *л* әріптері сөздің қай орындарында қолданылған?

3. Өлеңге ат қойыңдар.



87-жаттығу. 1. Төмендегі мәтінді оқып шығыңдар.

Ауыл жанында өзен бар. Өзен беті қашан көрсең де мөлдірейді де жатады. Түбі малта тас, лай болмайды. Күн жылып, біздің ауыл балалары сол өзеннің басында болады. Оның күнгеі жағасындағы көк майса — асыр салатын жеріміз.

2. Мәтіндегі *л*, *р* әріптері бар сөздерді теріп жазыңдар.

3. *Л*, *р* әріптерінің сөздің барлық буындарында қолданыла беретінін есте сақтаңдар.

4. Мәтінге ат қойыңдар.

88-жаттығу. 1. Сөздерді оқыңдар.

Лебіз, лашын, ел, қарлығаш, рас, Жарас, балалар.

2. Осы сөздерді қатыстырып төрт-бес сөйлем құраңдар.



СӨЗ ЖӘНЕ БУЫН



89-жаттығу. 1. Суреттегі заттардың атын атаңдар.



...алық



...ық



...дыс



...ан

2. Осы сөздердің бірінші әріптерін құрасақ, қандай сөз болады?

3. Қазақ тілінде қанша әріп бар? Қанша дыбыс бар?

4. Дауысты дыбыстарды атаңдар.

90-жаттығу. 1. Мақалдарды оқыңдар.

Отан от басынан басталады.

Туған жер — алтын бесік.

2. Сөздерді буынға бөліп, сызықша қойып, ажыратып жазыңдар.

3. Буын қандай дыбысқа байланысты жасалады?

91-жаттығу. 1. Мына сөздерді буынға бөліңдер.

Ата, ана, әке, әже, аға, әпке, қарындас, іні.

Үлгі: а-та,

2. Дауысты дыбыстың жеке тұрып буын құраған сөздерін атаңдар.



Сөздің дауысты дыбысы бар бөлшегін буын дейміз. Сөз буыннан құралады. Буын дыбыстардан құралады.

92-жаттығу. 1. Буынға бөліп, көшіріп жазыңдар.

Лақ, бұзау, қой, ешкі, от, Отан, бір, бірлік, су, сусын, ар, арба.

Үлгі: лақ, бұ-зау,

2. Бұл сөздер неше дыбыстан құралған?

93-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді буынға бөлінген түрінде оқып, осы күйінде көшіріп жазыңдар.

А-дам-дар күз-гі қыр-ман ба-сын-да.

Ас-тық та, мақ-та да мол бо-ла-ды.

Жа-пы-рақ жер-ге ү-зі-ліп түс-ті.

Шым-шық-тар күз кел-ге-нін се-зе бас-тап-ты.

2. Әр сөзде неше буын бар екенін айтыңдар.



94-жаттығу. 1. Сөздерді көшіріп жазыңдар. Дауысты дыбыстардың астын сызыңдар.

Төрт. Салма. Қарама. Баспа. Терме. Айтпа. Қалма. Отыр. Секірме. Күреме. Ойнатпа. Құрама. Салыстыр. Таныма. Шыдама. Теппе. Тістеме.

2. Әр сөзде неше дауысты дыбыс бар?

3. Әр сөзде дауысты дыбыстың болуына қарай неше буын болуы мүмкін?

Сөзде қанша дауысты дыбыс болса, сонша буын болады. Әр буында бір дауысты дыбыс болады: ал-ма, кө-гер-шін, құс, қа-ғаз, қа-ла, лақ.

95-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті дауысты буындардың бірін қойып, көшіріп жазыңдар.

Бұ..., кө..., жұ..., жа..., ас..., бі..., ба....

Тиісті буындар:

-ше, -лақ, -лау, -мыс, -лім, -паз, -ла.

Үлгі:

Бұлақ, ...





ТАСЫМАЛ



Жазғанда бір жолға сыймай қалған сөздерді қайтеміз?

Жазғанда бір жолға сыймай қалған сөздерді буынға бөліп, келесі жолға тасымалдап жазамыз. Тасымалданатын буыннан бұрын жарты сызықша (-) қойылады: жа-лау, ел-таңба, ән-ұран.

Бір буынды сөздер тасымалданбайды: ән, күй, жыр, ат, жаз.

96-жаттығу. Тасымалдауға болатын сөздерді буынға бөліп, теріп жазыңдар.

Ай, аспан, күн, күміс, жан, Жанар, жап, жапырақ, сын, ал, алма.

Үлгі: ас-пан, ...

97-жаттығу. 1. Сөздерді бірінші буыннан тасымалдап жазыңдар.

Ата, ана, кезекші, тасымал, Марат, Алпамыс, орындық, дәрігер, көбелек, әке.

Үлгі: а-та, Ма-рат, ...

2. А-та, а-на, ә-ке деген сөздердегі алғашқы буын бір дауысты дыбыстан құралып тұрғанын айтыңдар.

98-жаттығу. 1. Жұмбақтардың шешуін табыңдар.

Ащы емес, тәттімін,	Бейбітшілік құсы деп,
Бос та емес,	Атайда оны барша
қаттымын.	жұрт,
(...)	(...)

2. Буынға бөлгенде арасына жарты сызықша қойып, бөліп жазыңдар:

Үлгі:

А-щы е-мес, ...



99-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар. Неліктен бұл сөздерді тасымалдауға болмайды?

Өрік, ата, ана, әке, әкім, ақын, егін, ұя, есік, қыс, жаз, жыл, таң, күз, әлем.

2. Көшіріп жазыңдар. Дауысты дыбыстардың астын сызыңдар.

100-жаттығу. 1. Көшіріп жазыңдар.

ба-	бала-	балалар-
-ла-лар	-лар	-ға
кө-	кө-гершін	көгершін-
-гер-шін		-нің

2. Осылайша тасымалдауға бола ма?

3. Дауысты дыбыстардың астын сызыңдар.

101-жаттығу. 1. Өлеңді жаттап алыңдар.

Нүкте

Нүкте деген — пайымды,
Батыл тыныс белгісі.
Аяқтамай ойыңды,
Келмейді оның көнгісі.

Ол сөйлемнің соңында
Тұрмайды құр сәндікке.
Әрбір істің соңында
Болу керек бір нүкте.

(Қ. Мырзалиев.)

2. Осы өлеңдегі сөздердің қайсысын тасымалдауға болмайды?



БАС ӘРІППЕН ЖАЗЫЛАТЫН СӨЗДЕР



АДАМ АТТАРЫНЫҢ БАС ӘРІПТЕН БАСТАП ЖАЗЫЛУЫ



Қай сөздер бас әріппен басталады?

102-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

Елімізде атақты азаматтар көп. Ағытай
Әділов, Серікбай Сағатов сияқты ағалар —
қаһарман ағалар. Азат Шарафиддинов, Еркін

Вахидов, Абдулла Ариповтар да — елге еңбегі сіңген қаһарман аталарымыз.

2. Адам аты мен фамилиясын табыңдар.

3. Адам аты мен фамилиясының қандай әріппен жазылғанын айтыңдар.

Адамның аты-жөні бас әріптен бастап жазылады: Әлішер Науаи, Абай Құнанбайұлы.

103-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар. Қатесіз көшіріп жазыңдар.

Икрам мен Бақыт қалаға барды. Қаладағы зәулім үйлерді көріп, қуанып қайтты. Алдағы уақытта Асылбек пен Әміртай да астанаға барып қайтпақ.

Мұрат, Мақсаттардың оларға әуесі келді.

2. Қалаға барған балалардың атын атаңдар.

3. Олардың есімдері қай әріптен басталыпты?

104-жаттығу. 1. Мәтінді оқып шығыңдар.

Балалардың ішіндегі ең кішісі Сәулеш көрші балалармен келісе алмай-ақ қойды. Бұған, көбінесе, Сәулештің өзі кінәлі. Міне, бүгін де Омарға тиісіп, оған мұрнын тыр-

житты. Ара түскен Жанарға, Жұлдызға тілін шығарды.

2. Адам аттарын атап, оған сұрақ қойыңдар.

3. Адам аттарын теріп жазыңдар.

Үлгі:

Сәулеш, ...

105-жаттығу. 1. Жаңылтпаштағы көп нүктенің орнына *Тұраш, Бораш, Жарас, Рәш* аттарының тиістісін қойып, көшіріп жазыңдар.

Дұрыс деп ... айтты,
Бұрыс деп ... айтты,
Жалған деп ... айтты,
Рас деп ... айтты,
Қайсысы жалған айтты,
Қайсысы рас айтты?!

(Қадыр Мырзалиев.)

2. Адам аты-жөнінің бас әріптен басталғанына тағы да көңіл бөліңдер.



ЖЕР-СУ АТТАРЫНЫҢ БАС ӘРІППЕН ЖАЗЫЛУЫ



Жер-су аттары қай әріптен басталады?

106-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Ташкент — еліміздің астанасы. 2. Самарқан — өте көне қала. 3. Шыршық, Сырдария, Әмудария — үлкен өзендер. 4. Мырзашөл — мақталы өлке. 5. Қаратау, Құраматау, Шымған — таулы аймақта орналасқан тауларымыз.

2. Бас әріптен бастап жазылған сөздердің астын сызыңдар.

Жер-су аттары бас әріптен бастап жазылады: Ферғана, Зарафшан, Үшқұдық, Қарасу.

107-жаттығу. *Өзен* аттарын алфавиттік тәртіппен көшіріп жазыңдар.

Әмудария, Ангрэн, Сырдария, Зарафшан, Қарасу, Бозсу, Шыршық, Ақсақата, Топалаңдария.

108-жаттығу. Көп нүктенің орнына сөйлемнің мағынасына орай төмендегі сөз тіркестерін қойып жазыңдар.

1. Ташкент — ... деген сөз.
2. Шымкент — ... деген сөз.

3. Заркент — ... деген сөз.

4. Паркент — ... деген сөз.

Тиісті сөздер: шым қала, перілер қаласы, тас қала, зер қала.

Сөздікпен жұмыс. *Шым, зер, пері* деген сөздерді сөздік дәптерге жазыңдар.



ҚАЛА, АУДАН, АУЫЛ ЖӘНЕ КӨШЕ АТТАРЫНЫҢ БАС ӘРІППЕН ЖАЗЫЛУЫ

109-жаттығу. Сұрақтарға жауап жазыңдар.

—Қандай аудан мен қала аттарын білесіңдер?

—Қай ауданда (қалада) жасайсыңдар?

—Қай көшеде тұрасыңдар?

—Қандай кітап оқып жүрсіңдер?

110-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті қосымшаларды қойып, сөйлемдерді көшіріңдер.

1. Сіргелі ауданы, Қып... ауылы. 2. Боқа ауданы, Дәу... елді мекені. 3. Қыбы... ауданы, Дархан елі. 4. ...құдық ауданы, Әйтiм елі.

Тиісті қосымшалар: -рай, -лет, -шақ, үш.

2. Аудан, ауыл, ел аттарының астын сызыңдар.

111-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Әлішер Науаи атындағы даңғыл. 2. Абай Құнанбайұлы атындағы көше. 3. Төле би Әлібекұлының кесенесі. 4. Шоқан Уәлиханов атындағы көше.

2. Бұл кісілер кімдер?

3. *Даңғыл, көше, кесене* аттарын көшіріп жазыңдар.

Үлгі: Абай Құнанбайұлы, ...



112-жаттығу. 1. Оқып шығыңдар. Көшіріп жазыңдар.

1. Шахрисабз қаласы. 2. Әмір Темір алаңы. 3. Бабыр атындағы көше. 4. Ұлықбек махалласы. 5. Айбек атындағы мектеп. 6. Әкем «Киелі қан» романын оқып шықты.

2. Бас әріптен басталған сөздердің астын бір сызыңдар.

113-жаттығу. Төмендегі сұрақтарға жауап беріңдер.

1. Ит пен күшігіңнің, мысығыңның аты не?
2. Сиырыңның аты, атыңның аты не?

114-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.
1. Мойнақ алыстан үріп-үріп қойды. 2. Бұл шабаланып үрген Мойнақ емес, Құттөбет қой.

3. Менің күшігімнің аты — Бөрібасар. 4. Байқоңырдың желінінен сүт сызаттап, тамшылап ағып барады. 5. Саққұлақ тісін ақситты.

2. *Ит, күшік, сиыр* аттарына алдымен сұрақ қойыңдар. Соңынан оның астын сызыңдар.



ЖАН-ЖАНУАРЛАР МЕН ҮЙ ХАЙУАНАТТАРЫ АТТАРЫНЫҢ БАС ӘРІППЕН ЖАЗЫЛУЫ

Жан-жануарлар мен үй хайуанаттарының аттары бас әріппен бастап жазылады: *Қабылан, Сырттан, Жолбарыс.*

115-жаттығу. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Байшұбар — Алпамыстың жалы ұзын, әдемі аты. 2. Бозжорғаның желісі қандай тамаша! 3. Құлагер — Ақан Серінің жүйрік тұлпары. 4. Ақтұяқты ерттеп мінгенде, бар бала қызығып қарап тұрды.

116-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. «Шөк» дегенді ұқпайтын, үй маңынан әрі шықпайтын тайлағымның аты — ...

4 — Ана тілі, 2-сынып

49

2. Біздің ...тің үріп тұрып қашатыны қызық.
3. ... қаңғып кеткен соң, терезенің алдында ... тілімен үш тал мұртын ширатып отыр.

Тиісті сөздер: Ақтөс, Ақтайлақ, Мамық, Қарабас.



СӨЗ



СӨЗ ЖӘНЕ ОНЫҢ ҚҰРАМЫ

117-жаттығу. 1. Сөздердегі көп нүктенің орнына *мал, төбе, су, кет* сөздерінің тиістісін қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. ... ақты. 2. ... өріске шықты. 3. Алыстан ... көрінді. 4. Арықтың алдынан әрі

2. Көп нүктенің орнына қойылған сөздердің мағынасын білесіңдер ме?

Сөз — белгілі бір ұғымның атауы: алма, қарлығаш, қызыл, он екі.

118-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқып шығыңдар.

1. Сушы мақтаға су таратты. 2. Малшы мал қайырды. 3. Машина төбешікті айналып өтті. 4. Қолыңдағы кірді кетір.

2. Асты сызылған сөздердің *су, мал, төбе, кетір* деген сөздермен мағынасы бірдей ме?

3. Сөздерді салыстырып оқыңдар:

су — сушы

мал — малшы

төбе — төбешік

кет — кетір

Сөз буындардан құралады.

119-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Тасбақа жолда келеді. 2. Біз Хайуанаттар паркінде түйеқұсты көрдік. 3. Бүгін — демалыс күні. 4. Әскерлер шекара күзетінде тұр.

2. Екі түрлі түбір сөзден құралып тұрған сөздердің астын сызыңдар.

120-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Шаң-сорғыш — үйді ылғи тазартып тұрады. 2. Күн-бағыс күннен көзін алмайды. 3. Күрке-тауық — үй құсы. 4. Көкеммен шахмат ойнаймын. 5. Бәріміз тәлім алатын жер — кітап-хана.

2. Асты сызылған сөздерді біріктіріп, теріп жазыңдар. Сөздердің екі түрлі түбірден құралып тұрғанын есте сақтаңдар.



Сөздердің буын құрамы да, дыбыс құрамы да әр түрлі болады: ай, айна, айнала, су, сушы, сулық.

121-жаттығу. 1. Төмендегі кестені оқып шығыңдар.

Сөз құрамы

түбір сөз	қосымшалы сөз	қос сөз	біріккен сөз	қысқарған сөз
ата	анамыз	ата-ана	тасбақа	Газ-51
бір	бірлік	бір-бірден	асқазан	ТашМУ
сары	сарылау	сап-сары	итмұрын	Ту-104
той	тойға	қора-қора	Сырдария	ТМД

2. Қазақ тілінің сөздік құрамы қай сөздерден тұрады екен?

122-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді оқып шығыңдар.

ат	ата	қант	терезе
ел	қар	қарт	жоғары
он	екі	төрт	домбыра

2. Осы сөздердің бәрі де түбір сөз екендігін есте сақтаңдар.

123-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріңдер.

1. Ат, атқа, атта, ата, атаға, атада.

2. Қар, қардың, қармен, қара, қараның, қарамен.

2. Ат сөзі қандай ұғымды білдіреді?



Түбір сөздің дыбыстық жағы бірдей бола бермейді: қант, қара, шағала.

124-жаттығу. Сөздерді оқып, буын санына қарай бөліп жазыңдар.

Су, жапырақ, бала, құрылысшы, сай, мұғалімдер, бөбек, нағашы, сән, қорытынды, баспалдақ, алты, кел.

Үлгі:

Бір буынды сөз: кел, ...

Екі буынды сөз: алты, ...

Үш буынды сөз: баспалдақ, ...

Төрт буынды сөз: қорытынды, ...

125-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді салыстырып оқыңдар.

Түбір сөз

Қосымшалы сөз

аң

аңшы

ән

әнші

қой

қойшы

домбыра

домбырашы

2. Түбір сөздің мағынасын өзгертіп тұрған бөлшектерді айтыңдар.

3. Түбір сөз қандай сұраққа, қосымшалы сөз қандай сұраққа жауап беріп тұр?

4. Сөздердің айырмашылықтарын анықтаңдар.



Сөздің бөлшектерге бөлінбейтін бөлігі түбір сөз болады: гүл, он, қызыл, кел.

126-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына -шы, -ле, -лар, -дың, -ның бөлшектерінің тиістісін қойып жазыңдар.

1. Қой... қой бақты. 2. Сен орындықты шеге... 3. Бала... ойнады. 4. Мұнай... пайдасы көп. 5. Машина... дөңгелегі.

2. -шы, -ле, -лар, -дың, -ның бөлшектерінің мағынасы жоқ екенін ескеріңдер.

Түбір сөзден кейін қосылған сөз бөлшектері қосымша болады: бала-лық, бала-лар, бала-ның, оқушы-мыз.

127-жаттығу. 1. Қосымшаларды түбірге қосып, көшіріп жазыңдар.

темір-ші	мақта-шы	су-сын
темір-ді	мақта-ның	су-ғар
темір-ге	мақта-ға	су-сыз
темір-дің	мақта-да	су-ат

2. Қосымшалардың астын сызыңдар.

3. Түбір сөзден кейін қосылып тұрған бөлшектерді атаңдар.



128-жаттығу. Өлеңді оқыңдар. Қарамен жазылған сөздердің түбірін жарты сызықшамен бөліп, көшіріп жазыңдар.

Күшік

Үлкенге де, **кішіге**
Үріп **келе** жатады.
Таяқ алсаң, **ініне**
Кіріп **бара** жатады.

(Өмірзақ Қожамұратов.)



129-жаттығу. 1. Өлеңді көшіріп жазыңдар.

Жатыр әсем көл тұнып,
Көзіндей жас **ботаның.**
Құшақтаймын **толқынын,**
Қуанышқа батамын.
Жағадағы тал-құрақ
Өзін содан көреді.
Қозылардай жамырап
Құстар ұшып келеді.

(«Балдырғаннан».)



2. Қосымша жалғанған сөздердің түбірлерін айтыңдар. Бұл сөздерге қосылған қосымшалардың астын екі сызыңдар.

3. Өлеңге не деп ат қояр едіңдер?

130-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерге *-ші, -шы, -қыш, -ғыш, -гіш, -лау, -тай* қосымшаларының тиістісін қойып көшіріңдер.

Ат, сары, біл, жаз, айт, жау, сурет.

2. Қосымшалардың астын екі сызыңдар.



ЖҰРНАҚ ПЕН ЖАЛҒАУ

Қосымша жұрнақ пен жалғау болып екіге бөлінеді.

131-жаттығу. 1. Асты сызылған сөздерге мән беріңдер.

1. Қой жайылып жүр. 2. Оны жайып жүрген — қойшы көкем. 3. Ангренде кен бар. 4. Кенші көмір қазады.

2. *Қой — қойшы, кен — кенші* сөздері неше ұғымды білдіріп тұр? Бір ұғымды ма, екі ұғымды ма?

3. Бұл сөздердің негізгі түбірлері қандай сөз?

Сөздің мағынасын өзгертетін қосымша жұрнақ болады.

132-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерге тұсындағы жұрнақтардың қайсысын жалғауға болады?

1. Тігін, гүл, иіс ші, -шы, шіл.

2. Ғарыш, құлын, ойын, бай, -шақ, -кер,
-шық, -лық.
3. Қыс, көктем, жаз, күз -гі, -қы, -гі,
-ғы.

2. Түбір сөздердің жұрнақ жалғанған соң қалай өзгергенін айтыңдар.

3. Жұрнақ жалғанған сөздерді қатыстырып, үш-төрт сөйлем құраңдар.



133-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Сушы қолына кетпенін алды. 2. Шөлдегенде сусын іш. 3. Атта сулық бар. 4. Суатқа су ала бар.

2. Асты сызылған сөздердегі қосымшалардың астын екі сызыңдар.

134-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Жолшы тас жол салды. 2. Пошташы Нұрланға хат берді. 3. Төрт кісі сыйлық алды. 4. Дәмді тағамды аспаз пісіреді. 5. Науқас адам емханада емделеді. 6. Бұл ауыл мақташылықпен шұғылданады.

2. Сөз тудырушы жұрнақтар арқылы жасалған сөздерді теріп жазып, астын сызыңдар.

Үлгі:

Ас — аспаз, ...

135-жаттығу. Сөйлемдерді оқыңдар. Асты сызылған сөздерді түбірге және жұрнаққа бөліп жазыңдар.

1. Тазалық сақталған жерде шыбын болмайды. 2. Ол ешқандай таршылық көрсеткен жоқ. 3. Газды су — шипалы су. 4. Ұшқыштар мектебіне барамын.

Үлгі: таза-лық, ұш-қыш-тар, ...



ЖАЛҒАУ

136-жаттығу. 1. Сөйлемді оқыңдар.

Арман... іні... Ташкент... оқи... .

2. Көп нүктенің орнына тиісті жалғауларды қойып көшіріңдер.

Сөздердің байланысуы үшін бір дәнекер керек.

Сөздерді бір-бірімен байланыстыратын қосымша жалғау болады: көктем-ге, Асан-ның.

137-жаттығу. 1. Түбір сөздерге тұсындағы жалғаулардың тиістісін қойып, сөздерді көшіріп жазыңдар.

1. Ата, іні, қаз, темір, ат, күшік; **-ның, -нің, -дың, -дің, -тың, -тің;**
2. Бала, көл, жас, шет; **-ға, -ге, -қа, -ке;**
3. Тау, ырыс, ел, алма, күріш; **-ды, -ты, -ді, -ны, -ті.**

2. Жалғанған жалғаудың астын сызыңдар.

Үлгі: Атаның, ...

138-жаттығу. Асты сызылған сөздердің түбіріне жалғанып тұрған жалғаудан жарты сызықша арқылы бөліп жазыңдар.

1. Аққудың көлі. 2. Құсқа көмек бер. 3. Дегелекті ұясынан ұшырма. 4. Біздің бұлбұлда әсем дауыс бар. 5. Бозторғайды шымшықпен ауыстырма.

Үлгі: аққу-дың, ...

139-жаттығу. Жатырқауды, білмейді, көрінгенге, үрмейді деген сөздерді қатыстырып, «Күшігім» атты шағын шығарма жазыңдар.





ТУЫНДЫ СӨЗ

140-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Қауын ек. 2. Егіндер жайқалды. 3. Екінші егіндерін жинады. 4. Екіншілік деген жақсы ғой!

2. Түбір сөздердің астын сызыңдар.

3. *Егіндер, екінші, екіншілік* деген сөздердің үшеуі де *ек* түбірінен *-ін, -ші, -лік* жұрнақтары арқылы жасалғанын аңғарыңдар.

141-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Жылқышы жылқыларға қарады. 2. Дүкенші дүкенін ашты. 3. Ақылды бала. 4. Ұнамды мінез. 5. Зейінді, ықыласты оқушы. 6. Жұпар иісті гүл.

2. *Жылқышы, дүкенші, ақылды, ұнамды, зейінді, ықыласты, иісті* деген сөздердің бәрі де *-шы, -ші, -ды, -ді, -ты, -ті* жұрнақтары арқылы жасалғанын есте сақтаңдар.

Негізгі түбірге жұрнақтар жалғану арқылы жасалған сөз туынды сөз болады.

142-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті жұрнақтарды қойып жазыңдар.

1. Бүгін сыныпқа Жаннұр кезек... . 2. Керней... — керней тартатын адам. 3. Керуен...лер керуенбасына қарады. 4. Ақыл... бала. 5. Әдеп... қыз. 6. Дәм... тамақ. 7. Күш... балуан.



ақылды

әдепті

143-жаттығу. 1. Суреттің астына қай мамандық иесі екендігін жазыңдар.



2. Бұл сөздердің түбірін бір сызықпен, жұрнақтарын екі сызықпен сызыңдар.

Үлгі: тігінші — тігін-ші, ...

144-жаттығу. 1. Сызықтың екі жағындағы сөздерді салыстырып оқыңдар.

айбын	айбынды	әділет	әділетті
қуат	қуатты	әдеп	әдепті
ұқып	ұқыпты	тәртіп	тәртіпті

2. Түбір сөз бен туынды сөздің айырмашылығын анықтаңдар.

145-жаттығу. 1. Сөздердегі көп нүктенің орнына тиісті жұрнақтарды қойып, сөздерді қатесіз көшіріңдер.

Ақыл..., бедел..., ұнам..., жағым..., тиім..., ұйғарым..., шешім..., қоным..., жарасым... .

Тиісті жұрнақтар: -ды, -ді.

2. Қандай сөзден туынды сөз жасадыңдар?

Туынды сөз тек қана жұрнақ арқылы жасалады: ек — егін — егінші — егіншілік, күй — күйші — күйшілік.

Туынды сөзден де жаңа сөз жасала береді: біл — білім, білгіш, білімді.

146-жаттығу. 1. Төмендегі мақалдардан туынды сөзді тауып айтыңдар.

1. Саусағы ұзын — биші болар,
Құлағы ұзын — күйші болар.

2. Бөріктің намысы бір.
3. Игілікті істің ерте-кеші жоқ.
4. Керек тастың ауырлығы жоқ.

2. Биші, күйші, бөрікті, игілікті, керек сөздерін сөздік дәптерлеріңе жазып қойыңдар.



147-жаттығу. 1. Түбір сөз бен туынды сөздерді салыстырып оқыңдар.

Түбір сөз	Туынды сөз	Туынды сөз
Өн	өнім	өнімді
күй	күйші	күйшілік
бас	басшы	басшылық
біл	білім	білімді

2. *Өнім, күйші, басшы, білім* туынды сөздерінен тағы да туынды сөз жасаған жұрнақтарды айтыңдар.

148-жаттығу. Төмендегі сөздерге жақша ішіндегі сөздердің лайықтысын ойлап табыңдар.

1. Әуезді (түн). 2. Желді (әуез). 3. Бантикті (аға). 4. Суретші (пікір). 5. Түйінді (қыз).

149-жаттығу. Әріптердің тиістісін орнына қойып жазыңдар.

Гүл $\frac{с}{ш}$ і, бас $\frac{ш}{с}$ ы, ылғал $\frac{т}{д}$ ы, біл $\frac{ым}{ім}$ ді, хат $\frac{с}{ш}$ ы, қайрат $\frac{д}{т}$ ы, сылақ $\frac{ш}{с}$ ы, су $\frac{с}{ш}$ ы.





ЗАТТЫҢ АТЫН БІЛДІРЕТІН СӨЗДЕР

150-жаттығу. Суретке қарап, тиісті сұрақ қойыңдар. Сурет бойынша әңгіме құрастырыңдар.



Кім? не? кімдер? нелер? деген сұрақтарға жауап беретін сөздер заттың атын білдіреді.

151-жаттығу. 1. Өлеңді мәнерлеп оқып шығыңдар.

Он батыр

Бірінші батыр — Бекен батыр,
Екінші батыр — Төкен батыр.

Үшінші батыр — Үсен батыр.
Төртінші батыр — Төкен батыр.
Бесінші батыр — Бәкен батыр.

2. Адам атын білдіріп тұрған сөздерді атаңдар.

152-жаттығу. Суреттің астындағы сұрақтарға жауап жазыңдар.



Бұл кім?



Бұл кім?



Бұл кім?

153-жаттығу. 1. Мәтінді оқып шығыңдар.



Маржан мен Гүлжан далаға шықты. Ауылдың жанындағы төбеге барды. Дала қызыл, сары, көкшіл түске боялып, құлпырып тұр екен. Бұларға Асан, Марат, Сара қосылды.

(«Балдырғаннан».)

2. Адам аттарын теріп жазып, үстіне сұрақтарын жазыңдар.

5 — Ана тілі, 2-сынып

65

154-жаттығу. 1. Адам аттары бар сөздердің үстіне сұрақ қойып, астын сызып, өлеңді көшіріп жазыңдар.

Сәкен бөпе тербетсе,
Сәуле көйлек пішеді.
Оқуда да еңбекте
Үздік екен үшеуі.

(Н. Әлімқұлов.)

2. Адам аттары әрқашан бас әріппен жазылатынын есте сақтаңдар.

155-жаттығу. 1. Өлеңді көшіріп жазыңдар.

Алтыншы батыр — Асан батыр,
Жетінші батыр — Сәкен батыр.
Тоғызыншы батыр — Тоқан батыр,
Оныншы батыр — Отар батыр.

(Жақан Смақов.)

2. Адам аттарын теріп жазып, үстіне оның сұрақтарын қойыңдар.

кім? кім?

Үлгі: Асан, Сәкен, ...

3. Мақалдарды оқыңдар. *Кім? не?* деген сұрақтарға жауап беретін сөздерді атаңдар.

Ақыл — тозбайтын тон,
Білім — таусылмайтын кен.

Шешен сөз бастайды,
Батыр қол бастайды.



Кім? кімдер? деген сұрақтар тек қана адамдарға қойылады: Абай, ата, диқан, әнші.

156-жаттығу. 1. *Кім? кімдер?* сұрақтарына жауап беретін сөздерді көшіріп жазыңдар.

Жекеше түрі:

Кім?

ана

мақташы

темірші

диқан

Көпше түрі:

Кімдер?

аналар

мақташылар

теміршілер

диқандар

2. *Кімдер?* сұрағына жауап берген *аналар, мақташылар, теміршілер, диқандар* сөзі көптік мағынада айтылғанын аңғарыңдар.

3. Ал оларға мағына берген жалғау — *-лар, -лер*.

Не? нелер? деген сұрақтар заттар мен жан-жануарларға, жәндіктерге қойылады: *парта, сынып, аю, көгершін, құмырсқа*.

157-жаттығу. 1. Өлеңді оқып шығыңдар.

Үйеңкі, қайың, қара ағаш,
Самырсын, емен, қарағай —

Өседі бәрі аралас
Бақшада өскен баладай.

(Б. Әбдіразақов.)

2. Ағаш аттарын теріп жазып, олардың үстіне сұрақтарын жазыңдар. Өлеңге ат қойыңдар.

не?

Үлгі: Үйеңкі, ...

158-жаттығу. Суреттің астындағы сұрақтарға жауап жазыңдар.



Бұл не?



Бұл не?



Бұл не?

Үлгі: — Бұл не?

— Бұл — тауық.

— Ал бұл не?

— Бұл ма, бұл — ...

159-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.



1. Қыздар қызыл көйлек киді.

2. Ағамда қара костюм бар.

3. Ыстық кеудеше жақсы екен.

4. Ақ орамал сатып алдық.

5. Ұзын шалбар, ақ көйлек жарасып тұр.

2. *Не?* сұрағына жауап болатын сөздерді теріп жазыңдар.

Үлгі: Көйлек, ...

160-жаттығу. Өлеңді оқыңдар. Көп нүктенің орнына заттың атын білдіретін сөздердің тиістісін қойып жазыңдар.

Немене?

- Ызыңдаған немене?
- Ағаш кескен ... ғой.
- Балтаңды ал да, бара ғой.
- Дүрілдеген немене?
- ... ғой жер жыртқан.
- Қалма сен де ел-жұрттан.
- Гүрілдеген немене?
- ... астық тасыған.
- Мен сол жаққа асығам.

(Қадыр Мырзалиев.)

Тиісті сөздер: *ара, трактор, машина.*



Заттың атын білдіретін сөздерге көптік мағына беретін жалғаулар мыналар: -лар, -лер, -дар, -дер, -тар, -тер. Бұл жалғаулар көптік жалғаулар деп аталады.

161-жаттығу. Көп нүктенің орнына тиісті жалғауларды қойып, көшіріп жазыңдар.

1. Бала... ойын ойнады. 2. Кеме... теңізде жүзеді. 3. Қаз... биік ұшады. 4. Көл...де балық... көп. 5. Марат... да кітап, дәптер, қаламұш бар. 6. Серік пен Берік...ге көмек береміз.

162-жаттығу. 1. Мәтінді көшіріп жазыңдар.



Ташкент

Ташкент қаласы — еліміздің астанасы. Ташкентте ұлы бабамыз Әмір Темір Тарағайұлының ескерткіші бар. Бұл қалада Ғафур Ғұлам, Абдулла Қадыри, Орал Таңсықбаев аталарымыз туылған.

2. Кісі аттарын білдіріп тұрған сөздердің астын сызыңдар.

3. Сөйлемде неше жер аты аталған?

Ташкент

Әмір Темір



Адам, жер-су және хайуанаттар аттары жалқы есім болады: Абай, Әндіжан, Мойнақ, Тайбурыл.

163-жаттығу. 1. Салыстырып оқыңдар.

Жалпы есім:	Жалқы есім:
1. Ауылға жаңа жол салынды. 2. Жол бойында үш құдық бар. 3. Мына құм — қызыл құм.	1. Ағам Жаңажол ауданында жасайды. 2. Үшқұдық — Өмірзақ ақынның туған жері. 3. Қызылқұм халқы — кеңпейіл халық.

2. Жалқы есімдердің бас әріппен жазылатынын есте сақтаңдар.

Жалқы есімдерден басқа заттың атын білдіретін сөздер жалпы есімдер болады: өзен, тау, құс, жануар, арман, ой.

164-жаттығу. 1. Мәтіндегі өзгерістерді салыстырып оқыңдар.

1. Мен қоңыр бөрік алдым. 2. Ал мен Қоңырбөрікке бардым. 3. Үш тал өсіп тұр. 4. Үшталдың адамдары — адал адамдар.

2. Жалқы есімдерді теріп жазыңдар.

3. Жалқы есімдердің бас әріппен жазылатынын есте сақтаңдар.

Төмендегі сұрақтарға жауап беріңдер

1. Қандай сұрақтарға жауап болатын сөздер заттың атын білдіретін сөздер болады?

2. Қосымшалар нешеге бөлінеді?

3. Заттың атын білдіретін сөздердің қандай жұрнақтары бар?

4. Көптік мағынаны білдіретін жалғаулар қайсы жалғаулар?

5. Туынды сөз қалай жасалады?



ЗАТТЫҢ СЫНЫН БІЛДІРЕТІН СӨЗДЕР

165-жаттығу. Сөйлемдерден заттың сынын білдіретін сөздерді теріп жазыңдар.

Білмегенді білуге есті бала тырысқан, есер бала ұрысқан (*Ы. Алтынсарин*). Арық бұзау тез тұра алмайды (*С. Мұқанов*). Ынталы, жігерлі, зерек жас ілгері оқуды ойлайды. Арық атқа қамшы ауыр.

Үлгі: есті, ...

Қандай? қай? деген сұрақтарға жауап беретін сөздер заттың сынын білдіретін сөздер болады: ақ, қара, жақсы, кең, тәртіпті.

166-жаттығу. 1. Салыстырып оқыңдар. Сол жақ бағандағы сөйлем мен оң жақ бағандағы сөйлемдерге көңіл бөліңдер.

Не деген қыз ол!

Мен онымен
доспын.

Төрт үйрек.

Аспан асты.

Не деген жақсы қыз
ол!

Мен онымен жақын
доспын.

Төрт үркек үйрек.

Ашық аспан асты.

2. Қай бағандағы сөйлемдердің мағынасы толығырақ екенін айтыңдар? Сөйлемдердің мағынасын толықтыра түскен сол сөздерді теріп жазыңдар.

қандай?

Үлгі: жақсы, ...



Заттың сынын білдіретін сөздердің ішінде қарсы мағыналы сөздер бар: *ыстық — суық, пайдалы — зиянды.*

167-жаттығу. Төмендегі сөздердің тұсына қарсы мағыналы сөздерді тауып, ойлап жазыңдар.

Ақ, жеңіл, жұқа, күшті, биік, кең.

Үлгі: кең — тар, ...

168-жаттығу. Қарсы мағынаны білдіретін *оңай-қиын, үлкен-кіші, ыстық-суық* сөздерін қатыстырып, үш сөйлем құраңдар.

169-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқып, сын есімдерді табыңдар, қарсы мәндестерін атаңдар.

1. Тоғыз тоңқылдақ, бір шіңкілдек.
2. Сөз — балдан тәтті, тұздан ащы.
3. Түйедей бойдан түймедей ақыл жақсы.
4. Киімнің жаңасы жақсы, достың ескісі жақсы.

2. Қарсы мәндес сын есімдерді қатарластырып көшіріңдер.



Заттың сынын білдіретін сөздердің негізгі және туынды түрлері бар: көк — көкше, ақ — ақшыл, қалың — қалың-дау.

170-жаттығу. Көп нүктенің орнына төмендегі негізгі түбір сөздерді қойып, көшіріп жазыңдар.

1. ... бала.
2. ... қызғалдақ.
3. ... үй.
4. ... дастарқан.
5. ... тіс.
6. ... шаш.

Тиісті сөздер: *әдемі, ақ, биік, қызыл, жақсы, қара.*

171-жаттығу. 1. Өлеңдегі әрбір сөзді дұрыс оқыңдар.

Жасыл бұтақ бүрінде
Жатады өмір сыр бүгіп.
Аппақ гүлдің түбінде
Қызыл алма тұр бұғып.

(Қ. Мырзалиев.)

2. Заттың сынын білдірген сөздерді заттың атын білдіретін сөзбен бірге теріп жазыңдар.

Үлгі: аппақ гүл, ...

172-жаттығу. 1. Өлеңді оқып шығыңдар.

Қарағай

Қысқы аязға қарамай,
Көгеріп тұр қарағай.
Сол секілді төзімді
Болсам деймін өзімді.

(Тұрсын Елеусізұлы.)

2. Заттың сынын білдіретін сөздің астын сызыңдар. Үстіне сұрағын жазыңдар.



173-жаттығу. Берілген заттың сынын білдірген сөздерге қарсы мәнді заттың сынын білдіретін сөздерді жазыңдар.

Ұзын — ...	қараңғы — ...
Жіңішке — ...	ақ — ...
Кіші — ...	жеңіл — ...

Заттың сынын білдіретін сөздердің туынды түрі түбір сөздерге жұрнақ жалғану арқылы жасалады: әдеп+ті, ажар+лы, біл-гіш, шет-кі.

174-жаттығу. 1. Сөздерді салыстырып оқыңдар.

Күш — күш-ті.	Көрік — көрік-ті.
Еп — еп-ті.	Ақыл — ақыл-ды.
Үлгі — үлгі-лі.	Ес — ес-сіз.

2. Қатардағы сөздерге сұрақ қойыңдар. Қандай айырмашылықты байқадыңдар?

Үлгі:

не? қандай?

Ес — ес+сіз.

175-жаттығу. 1. Сөздерді, сұрақтарды салыстырып оқыңдар.

не? қандай?

Ат — атты кісі.

не? қандай?

Сөз — сөзшең бала.

не? қандай?

Ұйқы — ұйқышыл адам.

не? қандай?

Тау — таулы жер.

2. Заттың сынын білдірген сөздердің жұрнақтары бірдей ме?

3. Заттың атын білдірген сөздердің астын сызыңдар.



176-жаттығу. 1. Жұмбақты оқып шығып, көшіріп жазыңдар.

Қызыл-қызыл, қызыл қыз,
Бұрымы неткен ұзын қыз!
Ұйқыға үйде батады,
Бұрымы сыртта жатады.



2. Заттың сынын білдірген сөз бен заттың атын білдірген сөздің астын сызыңдар.

177-жаттығу. 1. Сөздерді оқып шығыңдар. Оларға сұрақ қойыңдар.

Ақ, қара, көк, қызыл, жасыл, сұр, қоңыр,

сары, құла, ащы, тұщы, қышқыл, кермек, тәтті, дәмді.

2. Заттың түрін, түсін білдірген сөздердің астын бір, заттың дәмін білдірген сөздердің астын екі рет сызыңдар.

178-жаттығу. 1. Жылдам айту ойыны.

1. Сүттің түсі қандай болады?
2. Шөптің түсі қандай болады?
3. Аю үлкен, қоян қандай болады?
4. Қыс суық, жаз қандай болады?
5. Көмір қара, қар қандай болады?

2. Жауаптарыңды жазыңдар.

Үлгі: Көмір қара, қар ақ болады.



179-жаттығу. Төмендегі сөздерді қатыстырып, төрт сөйлем құраңдар.

Таза, тазарақ, үлкен, үлкендеу.

180-жаттығу. 1. Өлеңді оқып шығыңдар.

Көктем қандай көңілді,
Күміс жаңбыр төгілді.
Мөлдір аспан ашылып,
Күннің көзі көрінді.

(С. Жиенбаев.)

2. Заттың сынын білдірген сөздерді заттың атын білдірген сөздермен қоса теріп жазыңдар.

3. *Мөлдір, күміс* сөздері заттың несін білдіріп тұр?

4. *Аспан* сөзіне дыбыстық талдау жасаңдар.



ЗАТТЫҢ САНЫН БІЛДІРЕТІН СӨЗДЕР



181-жаттығу. Сөйлемдердегі заттың санын білдіріп тұрған сөздердің астын сызыңдар.

1. Бір кісі арық алады, мың кісі су ішеді.
2. Екі кісі ығысса, бір кісіге орын бар.
3. Ер кезегі үшке дейін.
4. Төртеу түгел болса, төбедегі келеді.
5. Жеті рет өлшеп, бір рет кес.

182-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерді оқыңдар. Берілген осы сөздерден сөйлем құраңдар.

1. Алды? Кім, кітап, екі
2. Асан, кітап, алды, екі
3. Екі, берді? кім, кітап
4. Асанға, кітап, екі, берді, Үсен.

2. Заттың санын білдіріп тұрған сөздердің үстіне сұрағын жазып, астын сызыңдар. Бірінші қатардағы жуан айтылған сөз қайсы?



Қанша? неше? нешінші? сұрақтарына жауап болатын сөздер заттың санын білдіретін сөздер болады: тоғыз — тоғызыншы, сегіз — сегізінші.

Заттың санын білдіретін сөздер есептік, реттік болып, екі түрге бөлінеді: бір — бірінші, екі — екінші, үш — үшінші.

183-жаттығу. 1. Жұмбақтарды оқып, заттың санын білдіріп тұрған сөздердің астын сызыңдар.

Жер бетіне шықпай қалған мұнара,
Бірақ одан су ішеді мың ара.

(Құдық.)

Кезікті бір жануар
Үстінде екі тауы бар.

(Түйе)

2. Осы жұмбақтардағы *мың*, *екі* сөздері қай сөздерге қатысты?

3. *Мың*, *екі* сөздеріне сұрақ қойыңдар.

184-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Арадан бір сағат өтті. 2. Жұлдыздың үш ағасы бар. 3. Төрт алма өсіп тұр. 4. Бес экскаватор канал қазып жатыр.

2. Есептік мағынадағы сөздерді табыңдар.

3. Бұл сөздер қай заттың дәл санын білдіріп тұрғанын айтыңдар.

185-жаттығу. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар. *Қанша? неше?* деген сұрақтардың орнына заттардың санын білдіретін сөз жазыңдар.

(қанша?) қанат қазда бар,
Сайраңдайды сайда олар.

(қанша?) қанат құрда бар,
Құр ауласаң, қырға бар.

Қаздың да (қанша?) аяғы,
Құрдың да (қанша?) аяғы.

Екеуінің аяғы

(Қанша?) болады баяғы.

(Е. Өтетілеуов.)



Қанша? неше? сұрақтарына жауап болатын түбір сөздер есептік мағынаны білдіреді: бір, он, жүз, мың.

186-жаттығу. 1. Жұмбақты көшіріп жазып, шешуін табыңдар.

Бес ін,

Бес іннің аузы — бір ін.

2. Заттың санын білдірген сөздердің астын сызыңдар. Сұрақ қойыңдар.

6 — Ана тілі, 2-сынып

81

Екі таңбалы сөздер бөлек жазылады: он бір, жиырма екі, екі жүз.

187-жаттығу. 1. Оқыңдар. Бұл сандардың қалай жазылатынына көңіл бөліңдер.

1. Бір таңбалы сандар: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.

2. Екі таңбалы сандар: 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19.

2. Екі таңбалы сөздерді сөзбен жазыңдар.
Үлгі: он бір, ...

188-жаттығу. 1. Салыстырып оқыңдар. Көп нүктенің орнына заттың санын білдірген сөздің бірін қойып жазыңдар.

Он аққу, он ... бала.

Жиырма алма, жиырма ... алша.

Алты дос, ... алты дос.

2. Екі бағандағы сөздер арасындағы қандай айырмашылықтарды байқадыңдар.



Нешінші? сұрағына жауап болатын түбір сөздер реттік мағынаны білдіреді: тоғыз — тоғызыншы, сегіз — сегізінші.

189-жаттығу. 1. Есептік, реттік мағына білдіретін сөздерді салыстырып, айырмашылығын айтыңдар.

Есептік:	Реттік:	Қосымшалары:
жеті	жетінші	-нші
алты	алтыншы	-ншы
сегіз	сегізінші	-інші

2. Реттік мағынаны білдіретін сөздерге екі түрлі қосымшалардың (-нші, -ншы, -ыншы, -інші) жалғану себебін түсіндіріңдер.

190-жаттығу. 1. Төмендегі сөздерге -нші, -ншы, -ыншы, -інші жұрнақтарын жалғап жазыңдар.

Есептік	Реттік
екі бес алты тоғыз	

2. Екі бағандағы сөздерге сұрақ қойыңдар.

3. **Тоғызыншы** сөзіндегі жұрнақ жуан ба, жіңішке ме?



191-жаттығу. *Реттік* мағынадағы сөздерді *есептік* мағынадағы сөзге айналдырыңдар. Ол үшін реттік мағынадағы сөздердің жұрнақтарын алып тастап жазыңдар.

Реттік	Есептік
бесінші бөлме алтыншы үй сегізінші есік тоғызыншы бала	

Заттың ретін білдіретін сөздер нешінші? деген сұраққа жауап береді: нешінші күн — бесінші күн.

192-жаттығу. 1. Жаңылтпашты жылдам айтыңдар.

Ұшып кетті үш құс,
Ұшып келді ұшқыш.

(С. Көшекбаев.)

Үш кіші ішік піштім,
Бес кіші ішік піштім.
Неше кіші ішік піштім?

(Қ. Мырзалиев.)

2. *Есептік мағынаны* білдіретін бұл сөздерді жұрнақ жалғау арқылы *реттік мағына* беретін сөзге айналдырыңдар.

193-жаттығу. 1. Төмендегі мәтінді оқып шығыңдар.

Біздің сынып екінші қатарда. Сынып іші кең, жарық. Сыныпта отыз оқушы бар. Отыз оқушыға он бес парта тұр. Менің партам төртінші қатарда. Біздің үшінші сыныпта оқу озаттары көп.

2. Есептік мағынадағы сөздерді бөлек, реттік мағынадағы сөздерді бөлек көшіріңдер.



ЗАТТЫҢ ҚИМЫЛЫН БІЛДІРЕТІН СӨЗДЕР

194-жаттығу. 1. Өлеңді мәнерлеп, сөзді бұзбай дұрыс оқыңдар.

Тоңды қайың, теректер,
Бәлкім жазды сағынды.
Қар жауды да, көп өтпей,
Өзен көк мұз жамылды.

Ақ қар, көк мұз айнала,
Қыс түсті де, бекінді.
Желіп өткен жел ғана
Шымшылайды бетіңді.

(«Балдырғаннан».)

2. Осы өлеңдегі *сағынды, жауды, жамылды, түсті, бекінді, шымшылайды* деген сөздерге сұрақ қойыңдар.

195-жаттығу. Суреттерге қарап, кімнің не істегенін айтыңдар. Жауаптарыңды жазыңдар.



Заттың қимылын, іс-әрекетін білдіретін сөздер не істейді? не қылды? не істеді? не қылады? қайтті? қайтеді? деген сұрақтарға жауап береді. — Не қылды? — Жазды, ұшты. — Не істейді? — Жазады, ұшады.

196-жаттығу. Мәтінді оқып шығыңдар. Көп нүктенің орнына керекті сөздерді қойып жазыңдар.

1. Күн (не істеді?) 2. Қар (не қылды?) 3. Қысқы жол (не істеді?) 4. Күн (не қылды?) 5. Жаңбыр (не қылды?) 6. Шөп (не қылды?) . .

Тиісті сөздер: еріді, жылынды, бұзылды, жауды, күркіреді, шықты.

Үлгі: Күн жылыды.



197-жаттығу. 1. Сөздерді оқыңдар.

Тер, бұр, қаз, айт.

2. Осы сөздерді сұрақ бойынша түрлендіріңдер.

не істеді? не қылады?

Үлгі: терді, тереді

198-жаттығу. 1. Мақалдарды оқып, мағынасын түсінуге әрекет жасаңдар.

Көз көргенді қол істейді.

Суды шым тоқтатады.

2. Көшіріп жазыңдар. Заттың қимылын білдіретін сөздердің астын сызыңдар.

Заттың қимылын, іс-әрекетін білдіретін сөздер дара (жауды, еріді) және күрделі (жауып тұр, еріп жатыр) болады: күн шықты — күн шығып тұр, ағам келді — ағам келе жатыр.

199-жаттығу. 1. Төмендегі қимыл-әрекеттерді білдіретін сөздерді қатыстырып, сөйлем құраңдар.

Оқыды, көмектесті, ойнады.

2. Қимыл-әрекетті білдіретін сөздерді байланысты сөзімен бірге астын сызыңдар.

3. Үстіне сұрақтарын жазыңдар.



200-жаттығу. 1. Салыстырып оқыңдар.

Дара	Күрделі
Бұлақ <u>ақты.</u>	Бұлақ <u>ағып жатыр.</u>
Інім <u>күлді.</u>	Інім <u>күліп тұр.</u>
Асқар түстен соң <u>оқыды.</u>	Асқар түстен соң <u>оқып жүр.</u>
Бұлбұл <u>сайрады.</u>	Бұлбұл <u>сайрап тұр.</u>

2. Екі бағандағы сөйлемдерден қандай айырмашылықты байқадыңдар?

201-жаттығу. 1. Заттың қимыл-әрекетін білдіретін күрделі сөздерді дара сөзге айналдырыңдар.

Күрделі сөз:	Дара сөз:
сөйлеп отыр сұрап тұр күліп жүр шығып жатыр	сөйледі

2. *Не қылып отыр? не қылып жүр? не қылып жатыр?* сұрақтары күрделі сөзге лайықты ма әлде дара сөзге ме?



Заттың қимылын білдіретін сөздердің күрделі түрі екі сөзден құралады: жуып жатыр, оқып тұр.

202-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына заттың қимылын білдіретін сөздердің тиістісін қойып, көшіріп жазыңдар.

Шығыстан бозарып таң Аспанда жұлдыздар Таң атқанын хабарлап өтештер де Сәнді үйлердің мұржаларынан бұрқырап түтін Күн сәулесі алдымен биік таулардың басына

Керекті сөздер: *сирей бастады, білініп келеді, көтеріліп жатыр, шақыра бастады, кетіп барады, түсе бастады.*

2. Күрделі сөздердің астын сызыңдар.

203-жаттығу. Сұрақтың орнына керекті сөзді қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

- | | |
|------------------------|--------------------|
| 1. Күн (қайтті?). | 2. Ай (не қылды?). |
| 3. Жұлдыз (не қылды?). | 4. Су (қайтті?). |

Керекті сөздер: сарқырады, жарқырады, жымыңдады, күлімдеді.

Үлгі: Су сарқырады.

204-жаттығу. 1. Тік сызықтың сол жағындағы заттың атын білдіретін сөздерді оң жақтағы қимыл-әрекетті білдіретін сөздермен байланыстырып, сөйлем құраңдар.

қой
жер
су
ұшақ
гүл

ақты
ұшты
гүлдеді
көгерді
қозылады

2. Қимыл-әрекетті білдіретін сөздердің астын сызып, үстіне сұрақтарын қойыңдар.

не істеді?

Үлгі: Гүл гүлдеді.



205-жаттығу. Суретте не бейнеленгенін ретімен оқыңдар да, сөйлем құраңдар.

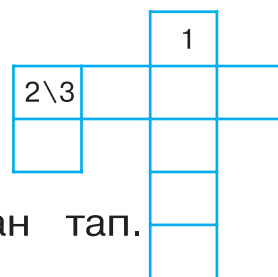


206-жаттығу. 1. Өлеңді оқыңдар. Көмекші сөздер арқылы заттың қимыл-әрекетін білдіретін күрделі сөздерді табыңдар.

Қара бұзау қарынын (1)

Қызыл сиыр жалап тұр. (2)

Үш аяқты жануар (3)
Үш тағандап қарап тұр.



2. Жұмбақтың шешуін сөзжұмбақтан тап.

207-жаттығу. 1. Суретке қараңдар.



2. Бірінші суретте қыздардың қандай қимылы суреттелген?

3. Екінші суретте ше?

4. Қимыл-әрекетті білдірген бұл сөздер қандай сұраққа жауап береді?

208-жаттығу. 1. Мәтінді көшіріп жазыңдар.
2. Қимыл-әрекетті білдірген сөздерді тауып, неше сөзден жасалғанын айтыңдар.

Нұрталап бүгін ерте оянды. Ол жан-жағына қарап әлденені іздей бастады. Бірақ

оның көңілін терезе әйнегінің сыртынан сорғалап тұрған тамшылар бөліп кетті. Ол жалма-жан әжесін жұлқылап:

— Әже, әже, ана қара, терезе жылап тұр, — деді.

3. Екі сөзден жасалған сөздер қалай аталады?

4. Мәтінге ат ойлап көріңдерші.



СӨЙЛЕМ



СӨЙЛЕМ ТУРАЛЫ ТҮСІНІК

209-жаттығу. 1. Мәтінді оқыңдар.

Баян ерте оянды. Ол беті-қолын жуды. Тамақтанып, мектепке қарай беттеді.

Баян сабаққа кешіккен жоқ.

2. Мәтінде неше сөйлем бар?

3. Әр сөйлемде неше сөз бар?

Сөйлем аяқталған ойды білдіреді.

Сөйлем сөздерден құралады.

Әр сөйлемнің бірінші сөзі бас әріппен жазылады.

Сөйлем аяқталған соң мағынасына қарай нүкте (.), сұрау (?), леп (!) белгісі қойылады.

210-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

Бұл — қыс. Күн өте суық. Қар әлі жауып тұр. Өзеннің бетінде мұз қатып жатыр.

2. Әр сөйлемде неше сөз бар екенін айтыңдар.

211-жаттығу. 1. Өлеңді оқыңдар.

Ақша қар

Айналамда ұшып жүр
Ақ мамық қар себелеп
Қалт-құлт еткен бейне бір
Ақ қанатты көбелек

2. Сөйлемнің соңындағы кідіріс жасалған жерге керекті тыныс белгісін қойып, көшіріп жазыңдар.

212-жаттығу. Мақалдарды оқыңдар. Көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойыңдар.

1. Еңбексіз өмір — ...

2. Анасын ..., баласын

3. Сыйлай білсең ...,
Азаматсың



Тиісті сөздер: ананы, сөнген көмір, саналы, сүйгеннің, сүй.

213-жаттығу. 1. Өлеңді мәнерлеп оқыңдар.

Күн қырқаға асылды,
Май шапағы шашылды
Қызыл гүлдер, ақ гүлдер
Қауызынан ашылды

2. *-ға, -ғы, -нан* жалғауларын сөзден алып тастап оқып көріңдер.

3. *-ға, -ғы, -нан* қосымшалары жіңішке айтыла ма әлде жуан айтылып тұр ма?

4. Сөйлемнің соңына қандай тыныс белгісі қойылмағанын айтыңдар.



ХАБАРЛЫ СӨЙЛЕМ



214-жаттығу. 1. Тиісті тыныс белгілерін қойып, көшіріп жазыңдар.

Шыршық — астананың жанынан ағып өтетін өзен Сіргелі — жаңа аудан Ағам мен апайым Ташкентте оқиды Болашақта мен де Ташкентте оқимын

2. Қойылмай қалып кеткен қай тыныс белгісі?

Хабар мағынасын білдіретін сөйлемдердің соңына нүкте (.) белгісі қойылады.

**Мысалы: Құстар қайтып келді.
Олардың пайдасы мол.**

215-жаттығу. 1. Мәтінді көшіріп жазыңдар.

Көк бие құлындады. Кішкентай қасқа құлыны бар. Менің қуанышымда шек жоқ. Көк бие қызғаншақ. Біздерді маңына жолатпайды. Мен көк бие мен құлынға арбаның үстіне шығып қарап отырмын.

2. Осы мәтінге ат қойып көрейікші.

3. Бірінші сөйлемде не болғаны хабарланып тұр?

4. Екінші сөйлемде неше сөз бар?

5. Әр сөйлемнен соң нүкте белгісі неге қойылған?

216-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Жазда атамның үйіне барамын. 2. Сен онда бармайсың ба? 3. Атама көмектесемін. 4. Сен де атаңа көмек бермейсің бе? 5. Жәрдем беруге әрекет етемін.

2. Хабарлы сөйлемдерді теріп жазыңдар.

3. Осы үш сөйлемнің хабарлы сөйлем екенін қай тыныс белгісі бойынша білесіңдер?



217-жаттығу. 1. Тік сызықтың екі жағындағы сөйлемдерді кезектесіп оқыңдар.

Кім ұйықтайды?

Бала не істейді?

Неше бала?

Бала ұйықтайды.

Бала ұйықтайды.

Бір бала.

Қайда ұйықтайды?
Неше бесікте?

Бесікте ұйықтайды.
Бір бесікте.

2. Тыныс белгісін қойып, хабарды білдіріп тұрған сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

3. Заттың атын, санын білдіріп тұрған сөздерді атап айтыңдар.

218-жаттығу. 1. Суретте не бейнеленгенін ретімен оқыңдар және сөйлем құраңдар.



2. Құраған сөйлемдеріңнің соңына қай белгі қоясыңдар?

3. *Мектеп, кітап, құс* сөздері қандай сұраққа жауап беріп тұр?

4. *Оқушы* сөзі ше?



СҰРАУЛЫ СӨЙЛЕМ

219-жаттығу. 1. Мәтінді кезектесіп оқыңдар.

— Әке, **нанды** неден жасайды?

— **Ұннан**, қалқам.

— Ұнды қайдан алады?

— **Бидайдан.**

- Бидай қайдан келеді?
- **Жерде** өседі.
- Папа, ал мына **көйлекті** неден жасайды?
- **Мақтадан** тоқиды.
- **Мақтаны** қайдан алады?
- Мақта да жерде өседі.
- Бәрі де жерде **өседі** ғой өзі.

(«Балдырғаннан».)

2. Сұрақ мағынасы бар сөйлемдердің астын сызыңдар.

Сұрақ мағынасын білдіретін сөйлемдер сұраулы сөйлем болады:

1. Күн шықты ма?
2. Жасың нешеде?
3. Атың кім?

Сұрақ мағынасындағы сөйлемнен соң сұрақ (?) белгісі қойылады.

220-жаттығу. 1. Өлеңді оқыңдар.

Бұлбұлды да
Әнші деуге бола ма?
Олар біздей
Әнді хормен сала ма?

(Ә. Әленов.)

2. Сөйлемдердің аяқталған тұсына қандай тыныс белгісі қойылған?

7—Ана тілі, 2-сынып

221-жаттығу. 1. Жаңылтпашты жылдам айтуға дағдыланыңдар.

Шөмелеленбеген шөпті
Мен шөмелелемей,
Кім шөмелелейді?

2. Жаңылтпашты көшіріп жазыңдар.



Сұраулы сөйлем *ма, ме, ба, бе, па, пе* қосымшаларының сөздерге тіркесіп келуі арқылы жасалады: бара ма, келе ме, барып па, келіп пе. Ма, ме, па, пе қосымшалары тіркесіп тұрған сөздерінен бөлек жазылады.

222-жаттығу. Салыстырып оқыңдар.

ма, ме, па қосымшасы жоқ сөйлем	ма, ме, па қосымшалары бар сөйлем
1. Бұл — таза су.	Бұл таза су ма?
2. Балқаш — терең көл.	Балқаш терең көл ме?
3. Бақытжанның бөпесі бар.	Бақытжанның бөпесі бар ма?
4. Көкемнің аты — Қайып.	Көкемнің аты Қайып па?

223-жаттығу. Сөйлемдерді оқып, *ма? ме?* қосымшаларының тиістісін нүктенің орнына қойып, сұраулы сөйлем жасаңдар.

1. Күйші күй тартты.
2. Бүгін жауын жауды.
3. Бұлбұл даусы естілді.
4. Өрістен қайтқан қой, ешкілер.

Кім? не? неге? қанша? неше? қандай? қайтеді? деген сұрақтар да сұраулы сөйлем жасайды: **Досың кім? Оқуың қалай?**

Сұраулы сөйлемде сұрақ белгісі (?) сөйлемнің соңына қойылады: Не ақты? Аспанда не күлімдеді?

224-жаттығу. Сөйлемдегі көп нүктенің орнына төмендегі сұрақтардың тиістісін қойып оқыңдар.

1. ... шықты?
2. ...ерте тұрды?
3. Қанат ... жаста?
4. Ол домбыраны ...?
5. ... мектеп?

Керекті сұрақтар: неше? қайтеді? кім? не? қандай?

225-жаттығу. 1. Сөйлемдердің қойылмай қалып кеткен тыныс белгілерін қойып, көшіріп жазыңдар.

1. Жақын арада ауыл бар 2. Сендердің ауылдарың шалғайда ма 3. Ағаң саған көмектесті ме 4. Оқушылар ата-анасына көмектесіп жатыр 5. Үйіңдегі құсты босатсаң болмай ма 6. Шетте отырған кім

2. *Хабарлы сөйлемнен* соң қай тыныс белгісі қойылады?

3. *Сұраулы сөйлемнен* соң қай тыныс белгісі қойылады?



ЛЕПТІ СӨЙЛЕМ



226-жаттығу. 1. Өлеңді үш-төрт оқушы кезектесіп оқыңдар.

Файса екеуміз күресіп,
Жүріп алдық тіресіп.
Дуылдайды балалар:
— Бәсе, бәсе!
— О, мықтым!
— Қақ тұсынан тобықтың!
— Жамбасыңа ал!
— Жамбасқа!
— Жеп жүріпсің нан босқа!
— Іштен шал!
— Іштен!

— Не істейді құр күшімен!
Шіркін ауыз мықты ғой,
Бәрін сөзбен жықты ғой!
Жұрт айтқанға тойдық біз,
Жығыса алмай қойдық біз!

(«Балдырғаннан».)

2. Сөйлемдердің соңында қойылған тыныс белгілеріне көңіл бөліңдер.

Қуану, сүйсіну, өкіну мағынасын білдіретін сөйлемдер лепті сөйлемдер болады.

Лепті сөйлемдердің соңына леп (!) белгісі қойылады: *Әй, бала, бері қара! Ә, сенбісің!*

227-жаттығу. 1. Жаңылтпаштарды көшіріп жазыңдар.

1. Ай, ай, Айдарбай,
Иір мүйіз сиырды
Үйіңе айдай бар!
2. Әй, Тайқарбай, Тайқарбай,
Қойыңды Майқараға жай, Тайқарбай!

2. Сөйлем соңына қандай тыныс белгісі қойылған?



228-жаттығу. Көп нүктенің орнына керекті сөздерді қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. ..., жануар!
2. ..., бәлем!
3. ..., бәлекет!
4. ..., шіркін!
5. ..., бұлай істеме!

Керекті сөздер: Шүү, Тәйт, Түү, Па, Қап.

229-жаттығу. 1. Көшіріп жазыңдар.

Балақай

- Бүлдірген тереміз, балақай!
- Алақай!
- Ат жарыс көреміз, балақай!
- Алақай!
- Айға ұшып барамыз, балақай!
- Алақай!
- Кел, ағаш жарамыз, балақай!
- Әй, ата-ай!..

(Қадыр Мырзалиев.)

2. Көңіл-күйді және өкінуді білдірген сөздердің астын сызыңдар.



Әй, е, ие, ой, ай, а, ә, уа сөздерінің қатысуы арқылы да лепті сөйлемдер жасалады.

230-жаттығу. 1. Оқыңдар.

1. Е, жарандар, жарандар!
Бәрің де бермен қараңдар!

(«Алпамыс» жырынан.)

2. Ой, балалар, балалар!
Ойналық та күлелік,
Енді оқуға кірелік!

(І. Жансүгіров.)

3. Ай, Қарлыға, қашпаймын,
Қайратым бар деп таспаймын!

(Халық жырынан.)

2. Қай сөздер арқылы лепті сөйлемдер жасалғанын айтыңдар.

231-жаттығу. Көшіріп жазыңдар. Сөйлемнің аяғында дауыстың көтеріңкі айтылғанына көңіл бөліңдер.

Кел, балалар, оқылық,
Оқығанды көңілге
Ықыласпен тоқылық!

(Ы. Алтынсарин.)

Уа, Жиренше, анау қаңбақ қайдан келді?!

(«Аңыз әңгімелерінен».)

Ау, қызғыш құс, қызғыш құс!
Қанатың қатты, мойның бос.

(Махамбет Өтемісұлы.)



Ахау, шіркін, па, шіркін, бәрекелде, пәлі, бәсе сияқты таңдануды, сүйсінуді білдіретін сөздерден де лепті сөйлем жасалады.

232-жаттығу. 1. Әр сөзге дауыс екпінін түсіріп, сөйлемді көтеріңкі дауыспен оқыңдар.

1. Па, шіркін, Мырзашөлдің қауыны-ай!
2. Бәрекелде, балам, сені өсірген ата-анаңа рақмет!
3. Пәлі, «бес» баға алыпсың!

2. Сөйлемдердің соңына қандай тыныс белгісі қойылғанына көңіл бөліңдер.



СӨЙЛЕМДЕГІ СӨЗДЕРДІҢ БАЙЛАНЫСЫ

233-жаттығу. 1. Берілген сөздерден сөйлем құраңдар.

1. Айнала, қар, қалың. 2. Түлкі, қоян қыстыгүні аулайды! 3. Адамға ауа, таза, өте қажет.

2. Сөйлем түсінікті болу үшін қай сөздердің орнын ауыстырдыңдар?

Сөйлемдегі сөздер бір-бірімен байланысып тұрады. Сөздердің байланысып тұрғанын сұрақ қою арқылы анықтаймыз.

234-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Күн шықты. 2. Жас балалар ойнады.
3. Біз шөп ордық.

2. Сөйлемдегі сөздердің байланысын үлгі бойынша сұрақ қойып анықтаңдар.

Үлгі: — Күн қайтті?
— Күн шықты.
— Балалар не істеді?
— ...
—

235-жаттығу. Сөйлемдерді оқыңдар. Ондағы сөздердің байланысын табыңдар.

Жаңбыр жауды. Көк шөп өсті. Балалар гүл терді.

Үлгі: Жаңбыр жауды.



236-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойып жазыңдар.

Ділназ... тұрды. Ол ... көмектесті. Апасы ... алғыс айтты.

Тиісті сөздер: ерте, апасына, оған.

2. Байланыстырып тұрған сөздердің астын сызыңдар.

237-жаттығу. Жақша ішіндегі сұраққа жауап беріңдер. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Екеуі ... (қайда?) ойнайтын. 2. Ол апасының етегіне алма ... (қайтті?) 3. Нұрай ... (нені?) алып келді?

Керекті сөздер: *салды, аулада, ойыншығын.*

2. Сөйлемдегі сөздердің байланысын сызба арқылы көрсетіңдер.

Үлгі: *Екеуі аулада ойнайтын. Серік Үсенұлы.*

238-жаттығу. 1. Дұрыс құрастырылмаған сөйлемдердің қатесін табыңдар.

1. Тиін болады орманда. 2. Ол бұтақтан секіріп бұтаққа жүреді. 3. Тиін сүйкімді өте. 4. Оны жүріңдер қорғай.

2. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.



239-жаттығу. Жұмбақтың шешуін табыңдар.

Қанша бала?

Бір топ бала тоғаннан
Он бес балық ұстадық.
Бөліскенде олардан
Тиді әркімге үш балық.
Айтыңдаршы, ал енді
Бала саны қанша еді?

(□□□ □□□□)

Неше қаз?

Көлден ұшты жеті қаз,
Қайта қонды үшеуі.
Шешіңдерші, қанеки,
Ұшып кетті нешеуі?

(□□□□ □□□)

2. Екінші жұмбақты көшіріп жазыңдар.

240-жаттығу. Сурет бойынша әңгіме құрас-
тырыңдар.



241-жаттығу. 1. Өлеңді оқыңдар.

Ақ бөпем

— Алатаудың басынан не көрдің?

— Ақ бесікті мен көрдім.

Ақ бесіктің ішінен

Ақ баланы мен көрдім.

Ақ баланың қолынан

Ақ биялай мен көрдім.

Ақ биялай ішінен

Қызыл алма мен көрдім.

Қызыл алма тістедім,

Ақ бөпемді иіскедім.



2. Өлеңді көшіріп жазыңдар.



МӘНДЕС СӨЗДЕР

242-жаттығу. 1. Көшіріп жазыңдар.

1. Жолда абай болып жүр. 2. Сақ болсаң, сақтанасың. 3. Ықтияттық әр істе керек.

2. Мәндес сөздердің астын сызыңдар.

Тілімізде бір-бірімен мәндес, мағыналас сөздер болады.

Бірінің орнына бірі қолданыла беретін сөздерді мәндес сөздер дейміз: ағайын, туыс, бауыр.

243-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріңдер.

1. Ағайын тату болса, ас көп. 2. Ағаң менің — өз бауырың. 3. Туысқа жаман сөз айтпа. 4. Жұрағаттарыңа алдымен сәлем бер.

2. Мәндес сөздердің астын сызыңдар.

244-жаттығу. 1. Мәндес сөздерді теріп жазыңдар.

1. Ол — кішкене, титтей бала. 2. Оның мақсат, мұраты жақсы. 3. Ең жақсы оқушы — ибалы, иманды оқушы. 4. Атам демалып, тыныстап отыр.



245-жаттығу. Сурет бойынша мәндес сөздерді пайдаланып, әңгіме құрастырып жазыңдар.



Тірек сөздер: ата, ана, аға, апа (әпке), іні.

246-жаттығу. 1. Сөйлемдерді қатесіз көшіріңдер.

1. Ата-анаңа көмек бер. 2. Көршіңе де көмектес. 3. Біреуге қолғабыс берген жақсы ғой.

2. Мәндес сөздердің астын сызыңдар.





МАҒЫНАСЫ ҚАРАМА-ҚАРСЫ СӨЗДЕР

247-жаттығу. Өлеңдерді оқыңдар. Мағынасы қарама-қарсы сөздерді табыңдар.

1. Ұзақ — жол, қысқа — қол. 2. Ыстық — оңтүстікте, суық — солтүстікте. 3. Шекердің ірісі жоқ, бәрі уақ.

Мағынасы бір-біріне қарама-қарсы сөздер бар: жазғы — қысқы, кәрі — жас, қатты — жұмсақ, күн — түн.

248-жаттығу. Берілген сөздердің тұсына мағынасы қарама-қарсы сөздерді тауып жазыңдар.

- | | |
|--------------|--------------|
| 1. Ақ — . | 4. Биік — . |
| 2. Батыр — . | 5. Кең — . |
| 3. Жаз — . | 6. Жарық — . |

249-жаттығу. 1. Жұмбақтарды көшіріп жазыңдар.

«Дүниенің шырағы»
Деп бір атам атады.
Өзі күліп шығады,
Өзі күліп батады.

2. Мағынасы қарама-қарсы сөздердің астын сызыңдар.



250-жаттығу. 1. Өлеңді көшіріп жазыңдар.

Еркетотай, жылауық
Сәби едім бұрын мен.
Енді отырмын қуанып,
Аға болдым бүгіннен.

(Сұлтан Қалиев.)

2. Мағынасы қарама-қарсы сөздің үстіне сұрағын қойыңдар.

251-жаттығу. Мағынасы қарама-қарсы сөздерді теріп жазыңдар.

«Сіз» дейін деп жүрмін

Жайраңдап Жанбала
Сәлемін үзбейді.
«Сен» деген жанға да
Күлімдеп «сіз» дейді.

Нағашым — Елемес,
Алдына кеп жүрмін.
Енді оған «сен» емес,
«Сіз» дейін деп жүрмін.

252-жаттығу. Сурет бойынша қарама-қарсы сөздерді пайдаланып, мәтін құрастырыңдар.



Керекті сөздер: қыз — , ақ — , ұзын — .



МАҒЫНАСЫ ӘР ТҮРЛІ СӨЗДЕР

253-жаттығу. 1. Өлеңдерді көшіріп жазыңдар.
Мағынасы әр түрлі сөздерге көңіл бөліңдер.

Ұшып келді құр,
Далақтамай құр,
Құрға үйшік құр.

2. Өлеңнің бірінші, екінші және үшінші жолдарындағы құр сөзінің мағынасы бірдей ме?

Тілімізде дыбысталуы бірдей, мағыналары әр түрлі сөздер де болады. Ол мағыналардың бір-біріне қатысы жоқ: жуа (пияз), жуа (ыдыс жуу).

254-жаттығу. Өлеңді оқып шығыңдар. Мағынасы әр түрлі сөздерді теріп жазыңдар.

1. Тырмыспа тұтқа,
Тұтта жоқ тұтқа.
2. Рәш жылыту үшін үйді,
Пеш алдына отын үйді.

255-жаттығу. 1. Өлеңді түсініп оқыңдар.

1. Жиып алып езуді,
Үйрендік құрт езуді.
2. Айналып өтіп отауды,
Бастадық шөпті отауды.
3. Аурудан ағам жазылды,
Жыр да соған жазылды.

2. Мағынасы екі түрлі, бірақ дыбысталуы бірдей сөздерге көңіл бөліңдер. Ол сөздердің мағынасын түсіндіріңдер.



256-жаттығу. 1. Жұмбақты оқып, шешуін табыңдар.

Тікен-тікен тік түсте,
Қысы-жазы бір түсте.

(□□□□□)

2. Қыс, жаз, түс сөздерін қатыстырып, бірнеше сөйлем құрастырыңдар.

257-жаттығу. 1. Өлеңді жаттап алыңдар.

1. Суға жуа-жуа,
Тазаланды жуа.
2. Қанша менің ешкім,
Білмейді оны ешкім.

(Е. Елубаев.)

258-жаттығу. 1. Суреттегі бейнеленген заттардың атауларын жаз.



2. Сөздерді қатыстырып сөйлем құрастырыңдар.



259-жаттығу. 1. Өлеңді көшіріп жазыңдар. Өр түрлі мағына беретін сөздерді тауып, түсіндіріңдер.

— Күшіктің суретін
Қағазға сыз, — дейді.
Ал күшік ыстықта
Сыз жерді іздейді.

(Ә. Мейірбеков.)



ӨТКЕНДІ ПЫСЫҚТАУ

260-жаттығу. Өлеңді мәнерлеп оқып, мағынасы қарама-қарсы сөздерді теріп жазыңдар.

Дос

Жаманыңды жасырған,
Жақсылықты асырған.
Ештеңе де аяма,
Адал болса досыңнан.

(Жеткерген Әбдірейұлы.)

261-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар. Дыбысталуы бірдей, мағынасы басқа-басқа сөздердің астын сызыңдар.

1. Балқаштың шарлап бауырын,
Бақытжан тапты бауырын.
2. Қосымша деп жұрнақ, жалғауды,
Ұмытпа жүрек жалғауды.

3. «Қалмайсың, — деп, — бір қыстауда»,
Атам мен әжем қыстауда.



262-жаттығу. 1. Мәндес сөздерді топтап жазыңдар.

Қайталау, жығылу, дымқыл, болашақ, құлау, пысықтау, келешек.

263-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті сөзді тауып жазыңдар. Ол сөздердің ұқсастығы мен айырмашылығын қалай түсінесіңдер?

1. ... — суда жақсы жүзетін, мойны ұзын жабайы және үй құсы.

2. ... — жерді бір нәрсемен ою, шұңқырлау.

264-жаттығу. 1. Көп нүктенің орнына тиісті сөздерді қойып, сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Шие — тәтті жеміс, ал пияздың дәмі

2. Қыста күн суық болады, жазда ... болады.

3. Қаланың көшелері кең, ұзын, ауылдың көшелері 4. Қанаттың үйінде жуас ат бар, Ерболдың аты ... екен.

2. Сөйлемдердегі қарама-қарсы мағыналы сөздердің астын сызыңдар.





ЖЫЛ БОЙЫ ӨТКЕНДІ ҚАЙТАЛАУ

265-жаттығу. 1. Сөздерді оқыңдар.

Ат, ән, жұлдыз, көже, көбелек, жапырақ, шегіртке.

2. Бұл сөздердің жуан немесе жіңішке айтылуының себебін түсіндіріңдер.

266-жаттығу. 1. Тиісті әріптерді көп нүктенің орнына қойып, өлеңді көшіріп жазыңдар. Тиісті әріптер: ұ, ы, и, ы, ө, у, ы.

Б...з...лд... шөп маш...на,
Ағай қаж...п шаршады.
Ж...ндеп еді ас...ға,
Ыршып кетті саусағ... .

2. Ұ, ы қандай дауысты дыбыс екенін айтыңдар.

267-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар. Көп нүктенің орнына тиісті әріпті қойыңдар.

1. Сиырды сау... . 2. Сиырды сау...ға барамын. 3. Түйіншекті бу... . 4. Тоған суын басынан бу... керек. 3. Қолыңды жу... . 6. Қолыңды жу...дан қашпа.

2. У дыбысы дауысты дыбыстан кейін келіп, қай дыбысты таңбалап тұр?



268-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Бұл — Хам ... т, анау — Сағ...т. 2. ...гі ниет.
3. ...рек көше. 4. ...набат — жақсы қыз. 5. ...т —
үй хайуаны. 6. Ған... жазды жақсы көреді.

2. Қай сөздерде *и* дыбысы дауыссыз дыбыс-
тан кейін келіп тұр?

269-жаттығу. 1. Тиісті әріпті нүктенің орнына
қойып, көшіріп жазыңдар.

1. ... пырай, атаңа көмектескен сенсің бе?
2. Құрт-құмырсқаны да а...у керек.
3. Мұғалім — зи...лы адам.
4. Ешкімге зи...н келтірме.
5. Апамның аты — Сәли... .

2. *Я* әрпі сөздің қай орындарында жазылған?



Айтқанда кедергіге ұшырап шығатын ды-
быстарды қандай дыбыстар дейміз?

270-жаттығу. 1. Қарамен жазылған сөздердің
бастапқы дыбыстарының бір-біріне ұқсас екеніне
көңіл бөліңдер.

1. **Гүлдер** жайқалып тұр. 2. **Ғалым** ағам
оған су құйды. 3. **Көктем** өтті. 4. **Қала** мен
далаға жаз келді.

2. *Г, Ғ, К, Қ* дыбыстарының қай бірі жуан
айтылады?



271-жаттығу. 1. Айтылуындағы сөзді қалдырып, жазылуындағы бойынша дұрыс жазыңдар.

Дүйсе $\frac{М}{Н}$ бі, сейсе $\frac{Н}{М}$ бі, сәрсе $\frac{М}{Н}$ бі, бейсе $\frac{Н}{М}$ бі.

2. Сөз — ненің атауы?

272-жаттығу. 1. Сөздерді көшіріп жазыңдар.

Жас, жаңбыр, жапырақ, қызғалдақтар.

2. Бұл сөздердің буын құрамына көңіл бөліңдер.

3. Дыбыс құрамының да әр түрлі екеніне көңіл бөліңдер.



Сөздер неден құралады?

273-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. **Түйеқұс** ұша алмайды. 2. **Тасбақа** жер бауырлап жүреді. 3. **Итбалық** көлшікте де өмір сүреді. 4. **Біз** оңтүстікке бара жатырмыз.

2. Бастауыш болып тұрған бұл сөздер неше түрлі түбір сөзден құралған?

274-жаттығу. 1. Сөйлемдерді оқыңдар.

1. Сұлтан машина басқарады. 2. Ол жазда қырманнан бидай тасиды. 3. Қырман —

астыққа толады. 4. Мұрат — Сұлтанның көмекшісі.



2. Асты сызылған сөздерге сұрақ қойыңдар?

275-жаттығу. 1. Мақалдарды оқыңдар.

1. Арық атқа қамшы ауыр.
2. Ел іші — алтын бесік.
3. Алтау ала болса, ауыздағы кетеді.

2. Асты сызылған сөздерді теріп жазып, үстіне сұрақтарын қойыңдар.

3. *Арық, алтын, ала* сөздері қандай сөздер қатарына жатады?

276-жаттығу. 1. Сөйлемдерді салыстырып оқыңдар.

- | | | |
|--------------|---------------|--------------------|
| 1. Ақ бұлт. | 2. Ақша бұлт. | 3. Ақшыл бұлт. |
| 1. Сары гүл. | 2. Сарша қыз. | 3. Сарғыш шабдалы. |

2. Заттың сынын білдіретін сөздердің негізгі түрінің астын бір сызықпен, туынды түрлерінің астын екі сызықпен сызыңдар.



Заттың сынын білдіретін сөздердің туынды түрі түбір сөздерге қай қосымша жалғану арқылы жасалды?

277-жаттығу. Төмендегі сөз тіркестері бойынша төрт сөйлем құраңдар.

Жарқын жаз, көңілді балалар, таңғы сәт, жеңіл велосипед.



Екі таңбалы сандар қалай жазылады?

278-жаттығу. 1. Сөйлемдерді қатесіз көшіріңдер.

1. Бір жылда он екі ай бар. 2. Бір күнде жиырма төрт сағат бар. 3. Бір айда отыз немесе отыз бір күн бар. 4. Айдың он бесі жарық.

2. Екі таңбалы сан есімдердің астын сызыңдар. Бұл сан есімдер қай сөздермен байланысып тұр?

279-жаттығу. 1. Өлеңді мәнерлеп оқыңдар.

Жаз

Үйрек келді, қаз келді,
Көл жақтан әсем саз келді.
Пішенші қамыс баулады,
Балалар балық аулады.
Құс балапан ұшырды,
Шалғысын шаруа түсірді.

Үлкендер тілек тіледі,
Жаз күні дала түледі.

(Жақан Смақов.)

2. Заттың қимылын, іс-әрекетін білдіретін сөздерге сұрақ қойыңдар. Бұл сөздерді теріп жазыңдар.



Заттың қимылын білдіретін сөздердің күрделі түрі неше сөзден құралады?

280-жаттығу. 1. Сөйлемдерді көшіріп жазыңдар.

1. Күн күліп тұр. 2. Толқын жағаны шайып жатыр. 3. Әңгелектер пісіп жатыр. 4. Ыстық топырақ жолмен келе жатырмыз.

2. Заттың қимылын білдіретін сөздердің күрделі түріне сұрақ қойыңдар, астын екі сызыңдар.

281-жаттығу. 1. Өлеңді оқып шығып, көшіріп жазыңдар.

Қымыздық теремін,
Көп қызық көремін.
Апама сәукеле
Гүлдерден өремін.

(*Ф. Жұмабаев.*)

2. Қимылды білдіретін сөздердің астын сызыңдар.



Адам аттары, өлеңнің алғашқы әріптері қай әріптен бастап жазылады?

282-жаттығу. 1. Лепті, сұраулы, хабарлы сөйлемдердің тыныс белгісін нүктенің орнына қойып, көшіріп жазыңдар.

1. Көп жаса. 2. Ағаң орындық жасай ма. 3. Ағам орындық жасайды 4. Тамаша жаздың күндері. 5. Торғай мақтаны не қылады 6. Болатпен «Алпамыс» жырынан үзінді оқыдық.

2. Екінші сөйлемдегі *ма?* қосымшасы қай сөзбен байланысып тұр?

283-жаттығу. Төмендегі әңгіме негізінде бақылау диктантын өткізіңдер.

Күн ыстық. Бір топ бала қарақат теруге бара жатқан. Асылбек пен Жанат өзге балалардан бөлініп кетті. Олар бұлақ басына жете бергенде, алдарынан екі шіл дүр етіп ұшты. Асылбек балапанға тұра ұмтылды. Балапан тас үстіне құлады. Асылбек балапанды көтеріп алды.

(«Тіл ашар» кітабынан.)



МАЗМУНЫ

ҚАЙТАЛАУ

Сөйлем және сөз.....	3
Дыбыс және әріп.....	6
Дауысты дыбыстар және әріптер.....	8
<i>Ы, І</i> дыбыстарының емлесі.....	10

ДЫБЫСТАР ЖӘНЕ ӘРІПТЕР

<i>У</i> әрпінің емлесі.....	14
<i>И</i> және <i>Й</i> әріптерінің емлесі.....	16
<i>Я</i> мен <i>Ю</i> әріптерінің емлесі.....	20

ДАУЫССЫЗ ДЫБЫСТАР

Дауыссыз дыбыстар.....	25
<i>Б, П</i> әріптерінің емлесі.....	28
<i>Д, Т</i> әріптерінің емлесі.....	31
<i>К, Г, Қ, Ғ</i> әріптерінің емлесі.....	33
<i>Л, Р</i> әріптерінің емлесі.....	36
Сөз және буын.....	38
Тасымал.....	41

БАС ӘРІППЕН ЖАЗЫЛАТЫН СӨЗДЕР

Адам аттарының бас әріптен бастап жазылуы	43
--	----

Жер-су аттарының бас әріппен жазылуы	45
Қала, аудан, ауыл және көше аттарының бас әріппен жазылуы	47
Жан-жануарлар мен үй хайуанаттары аттарының бас әріппен жазылуы	49

СӨЗ

Сөз және оның құрамы	50
Жұрнақ пен жалғау	56
Жалғау	58
Туынды сөз	60
Заттың атын білдіретін сөздер	64
Заттың сынын білдіретін сөздер	72
Заттың санын білдіретін сөздер	79
Заттың қимылын білдіретін сөздер	85

СӨЙЛЕМ

Сөйлем туралы түсінік	92
Хабарлы сөйлем	94
Сұраулы сөйлем	96
Лепті сөйлем	100
Сөйлемдегі сөздердің байланысы	104
Мәндес сөздер	109
Мағынасы қарама-қарсы сөздер	111
Мағынасы әр түрлі сөздер	113
Өткенді пысықтау	116
Жыл бойы өткенді қайталау	118

Ана тілі: Жалпы орта білім беретін мектептердің 2-сыны-
О-52 бына арналған оқулық. // М. Омарұлы. — Т.: «O‘zbekiston»,
2018, 128 б.

ISBN 978-9943-01-278-3

УЎК: 811.512.122(075)
372.881.1(075)
КБК 81.2. -Каз-93

O‘quv nashri

МАНКАМБОЙ О‘МАРО‘Г‘ЛИ

ОНА ТИЛИ

Umumiy o‘rta ta‘lim maktablarining 2-sinfi uchun darslik

6-nashri

(Qozoq tilida)

Original-maket «O‘zbekiston» nashriyot-matbaa ijodiy
uyida tayyorlangan, 100011, Toshkent, Navoiy ko‘chasi, 30

Редактор *Г. Нишанова*

Көркемдеуші редактор *И. Юлдашев*

Техникалық редактор *Т. Харитоновна*

Компьютерде беттеген *Г. Құлназарова*

Баспа лицензиясы АІ 158.14.08.09.

Басуға 2018 жыл 11 майда рұқсат етілді. Пішімі 70×90^{1/16}.

Гарнитурасы «Pragmatica Kazakh». Кеглі 16, 14.

Офсеттік қағаз. Офсеттік әдіспен басылды.

Шартты баспа табағы 9,36. Есепті баспа табағы 9,67.

Таралымы 5737 дана. Тапсырыс № 72-18.

Өзбекстан Баспасөз және ақпарат агенттігінің
«O‘qituvchi» баспа-полиграфия шығармашылық үйінде басылды.
Ташкент-206, Юнусабад, Янги шаҳар көшесі, 1-үй.

Пайдалануға берілген оқулықтың жағдайын көрсететін кесте

№	Оқушының аты, фамилиясы	Оқу жылы	Оқулықтың пайдалануға берілгендегі жағдайы	Сынып жетекшісінің қолы	Оқулықты тапсырғандағы жағдайы	Сынып жетекшісінің қолы
1						
2						
3						
4						
5						
6						

Пайдалануға берілген оқулықты оқу жылы аяқталғанда қайтарып тапсырады. Жоғарыдағы кестені сынып жетекшісі төмендегі бағалау критеріі негізінде толтырады.

Жаңа	Оқулықты алғаш рет пайдалануға берілгендегі жағдай
Жақсы	Мұқаба бүтін, оқулықтың негізгі бөлігінен ажыралмаған. Барлық парақтары бар, жыртылмаған, көшпеген, беттеріне жазбаған және сызбаған.
Орташа	Мұқаба езілген, аздап қана сызылған, шеттері жейілген, оқулықтың негізгі бөлігінен ажыраған жерлері бар. Пайдаланушы жағынан қанағаттанарлық жөнделген. Жұлынған, кейбір беттері сызылған.
Нашар	Мұқаба былғанған, сызылған, жыртылған, негізгі бөлігінен ажыраған немесе мүлдем жоқ, нашар жөнделген. Беттері жыртылған, парақтары жетіспейді, сызып, бояп тасталған. Оқулық қалпына келтіруге жарамайды.